

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ochrana státu v rakouském a československém trestním právu
19. a 20. století

Martin Souček

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ochrana státu v rakouském a československém trestním právu

19. a 20. století

Zpracoval: Martin Souček

Vedoucí práce: Doc. JUDr. Ladislavu Soukup Csc.

Studijní program: M6805 Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Plzeň 2014

Prohlášení

Prohlašuji tímto, že jsem tuto diplomovou práci na téma „Ochrana státu v rakouském a československém trestním právu 19. a 20. století“ zpracoval sám pouze s využitím pramenů v práci uvedených.

Plzeň, 2014

Poděkování

Chtěl bych poděkovat Doc. JUDr. Ladislavu Soukupovi Csc. za odborné vedení a pomoc při zpracování této práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Nástin trestněprávní ochrany českého státu do roku 1803	8
2. Trestněprávní ochrana státu v 1. polovině 19. století	21
3. Trestněprávní ochrana státu v letech 1852 - 1918	27
4. Trestněprávní ochrana státu meziválečné ČSR	38
5. Trestněprávní ochrana státu v letech 1945 - 1950	56
6. Trestněprávní ochrana státu od 50. let	65
Závěr.....	76
Resumé	78
Seznam použité literatury a pramenů	79

Úvod

Jako téma své diplomové práce jsem si vybral ochranu státu v rakouském a československém trestním právu 19. a 20. století, a to z důvodu, že se jedná o stěžejní odvětví veřejného práva, jež vzhledem ke změnám v pojetí hodnot společnosti a nutnosti tyto hodnoty chránit obsahuje zajímavé svědectví o vývoji, kterým naše společnost prošla v posledních etapách svého dosavadního vývoje.

Z časového hlediska moje práce popisuje problematiku trestního práva od předstátní společnosti, tedy zhruba od pátého do devátého století našeho letopočtu, až po dobu poměrně nedávnou, konkrétně období století dvacátého. Zejména v začátcích se ale na trestní právo podívám poněkud obecněji, aby historický nástin vývoje tohoto právního odvětví byl co nejnázornější.

Mnou zvolené téma bylo již zpracováno řadou autorit právní historie, nejčastěji formou monografií, učebnic a článků, které popisují historii nejen práva trestního, ale i ostatních právních odvětví spolu s historií státu. Já jsem svoji práci rozdělil do šesti kapitol podle jednotlivých dějinných období naší historie.

První kapitola pojednává o poměrně dlouhém úseku historie od předstátní společnosti až do roku 1803, kdy došlo k vydání Zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích, což byl zlomový předpis na poli trestního práva.

Druhá kapitola, popisující první polovinu 19. století, se zabývá právě tímto předpisem a končí porevolučním obdobím roku 1848, které zahajuje epochu nazývanou dobou moderního státu, nebo také dobou neoabsolutistickou.

Ve třetí kapitole najdeme popis trestních předpisů z let 1852-1918, tedy z období konce rakouské monarchie. Popisují zde protidělnický trestní zákon z roku 1852, vojenský trestní zákon z roku 1855 a nové trendy v předpisech přijmaných v 60. letech 19. století.

Čtvrtá kapitola obsahuje popis doby první republiky, předpisy vztahující se k ochraně státu, zejména zákon na ochranu republiky z roku 1923 a zároveň úpravu

trestního práva z období Protektorátu Čechy a Morava s krátkým exkurzem na Slovensko.

Pátá kapitola navazuje popisem bezprostřední poválečné potřeby vypořádat se s pohnutými událostmi na našem území a navazujícím přechodem země na trasu směřující k budování socialismu v 50. letech.

Šestá kapitola popisuje období předcházející proklamovanému vybudování socialismu, kdy byl nutno třídního nepřítele především zlikvidovat, období již dobudovaného socialismu, kdy bylo nutno zejména působit výchovně na obyvatelstvo a ukáznit ho. Diplomovou práci končím popisem vývoje trestního práva až do doby revolučního listopadu roku 1989.

1. Nástin trestněprávní ochrany českého státu do roku 1803

Slovanská předstátní společnost, přetrvávající u nás až do 7. -8. století, byla formována na základě rodové organizace, ve které „neexistovala právní ochrana a škodu způsobenou bezprávím si poškozený hojil svépomocně“¹. Právě zde se ale vytvářely v podobě předstátních obyčejů pravidla, která se později, po vzniku státu a jejich přizpůsobení potřebám nově vznikající středověké společnosti, stala základem nového práva.²

„Jednalo se o jednolité normativní systémy, nerozlišující mezi různými rituály, právními pravidly, náboženskými normami či morálními pravidly.“³ Ochrana jedinců a vlastního rodu byla realizovaná na základě principu vzájemnosti a příbuzenské solidarity, a to zejména formou krevní msty navenek (uvnitř rodu nepoužitelná, vzhledem k zachování proporcionality život za život, schopná rozložit celé společenství), či obětí, kterou se společenství očistilo, osvobodilo a opět byl nastolen řád. Obětí mohl být sám narušitel, či jeho zástupce, nebo se jednalo pouze o symbolickou oběť. Vykonáním rituální oběti bylo možné nahradit řetězení krevní msty a jednou z forem takového jednání bylo vypovězení, které se vzhledem k tehdejším podmínkám rovnalo trestu smrti.⁴ Dalším prvkem zvykového práva byl azyl, neboli vyčleněná místa, kde nemohl být zabit ani vrah. Pobyt narušitele soužití na takovém místě umožnil určenému prostředníkovi, aby se pokusil vyjednat smír a zamezit pokračování krevní msty, kterou by nahradila například náhrada za prolitou krev. Prostředník byl postupně nahrazen rozhodcem, či soudcem, který byl nezúčastněný na konfliktu a zároveň byl nadán autoritou k řešení toho sporu. Život vraha byl chráněn až do vynesení rozsudku, který mohl případně posvětit i jeho zabití.⁵

¹VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 3

²MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. Str 15

³dcVOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 29

⁴VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 29

⁵VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 30

Ani vznik prvního státního útvaru na našem území - Velkomoravské říše - neznamenal konec tradičního zvykového práva. Z tohoto období se nám dochoval právní text zvaný Nomokánon, což je sbírka světských i církevních předpisů. Jedná se nejspíše o Metodějův překlad *Synagogae*, jenž sestavil v 6. Století Jan Scholastik. Obsahuje předpisy týkající se postavení křesťanské církve ve společnosti, jejich představitelů, ale i předpisy práva rodinného a trestního, zejména delikty a církevní tresty s nimi spojené.⁶

Další památkou, která upravuje i trestní právo a vznikla nejspíš na velkomoravském území, je tzv. Soudní zákon pro laiky (*Zákon sudnyj ljudem*), aplikující normy církevního práva na světskou společnost. Vypracován byl podle byzantského vzoru na základě *Eklogy* a ve 33 článcích se zabývá předpisy práva trestního, majetkového a manželského. Byl užíván jako speciální zákon v případech, kdy měnil dosavadní právo obyčejové nebo když obyčej určitou právní otázku vůbec neupravoval.⁷

Hlavním úkolem vznikajícího práva v raně feudálním státu byla **ochrana státních orgánů, církve a feudálního soukromého vlastnictví**. Trestní iniciativa zůstává nadále převážně soukromá, spoléhající na svépomoc příbuzných, a to i v případě deliktu zabití člověka. Zájem státu na trestání je malý a trestní iniciativa vycházející od jeho orgánů nepatrná. Obojí však postupně vzrůstá, zejména díky vlivu církve, která byla v té době rozhodujícím vývojovým činitelem, a jejímu požadavku na prosazování křesťanských mravních zásad a trestání jejich porušení. Výrazem tohoto jsou Dekreta Břetislavova z roku 1039, na jejich základě dochází k přísnému zakročování proti zbytkům pohanských věrouk.⁸

Trestní právo té doby obsahuje řadu přežitků z předstátní společnosti a bylo upraveno v zájmu státu a vládnoucí třídy feudálů. Zejména je to vidět na rozdílném hodnocení osoby pachatele podle jejího společenského postavení v rámci výměry trestu. Záleželo tak nejenom na tom, kdo je vrah, ale i kdo je obětí. Přežitky

⁶VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 35

⁷MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 25

⁸VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 3

nacházíme také ve způsobu trestání (kamenování každým, kdo byl přítomen na trhu, obyvatelem vesnice, členem rodu), ale i třeba na institutu obecného ručení vesnice za trestný čin spáchaný na jejím území. Tato odpovědnost později přechází v obecnou povinnost, kdy každý jednotlivce je povinen na zavolání „nestojte“ napomoci ve stíhání zločince, jinak se považuje za spolupachatele. Tímto způsobem si nedostatečná veřejná moc zajišťovala pomoc veřejnosti.⁹

„Současné se však postupně začínají projevovat příznaky překonávání soukromého charakteru trestního práva. Je tomu tak u deliktů, kterými se pachatel dotýká obecných zájmů. Tak je kupř. pod vlivem církve od nejstarších počátků stíhán z úřední povinnosti delikt kacířství a až od 12. století také útok proti panovníkovi. Delikt vraždy, pokud je spáchán před králem či soudem (pachatel porušil obecný závazek pokoje a míru), se trestá bez čekání na obžalobu trestem smrti, avšak majetek zůstává v rodině.“¹⁰

Až ve druhé polovině 13. století se veřejný trestní zájem, projevující se veřejnou trestní iniciativou, dostává u nás do popředí, a to zejména v souvislosti s konsolidací a rozvojem přemyslovského státu, hospodářstvím, všeobecnou vzdělaností, kolonizací a vznikem nových měst.¹¹

Vlastní formulace deliktů, tedy skutkových podstat trestných činů, vrcholí až úpravou v kodifikacích 16. století, do té doby je nutné hledat zmínky o ochraně státu a panovníka v různorodých dokumentech. Jedná se o několik skupin deliktů v závislosti na předmětu chráněného zájmu, tj. **činy namířené proti státu, tedy proti panovníkovi, delikty proti víře, delikty proti mravnosti čili delikty pohlavní, delikty směřující proti životu, zdraví a cti a na závěr delikty majetkové.** Z hlediska problematiky popisované v této diplomové práci jsou zajímavé zejména první **dvě skupiny deliktů.**

⁹VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993 s. 5

¹⁰dcMALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 144

¹¹VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 6-7

Do první z nich patří zejména **crimen laesae maiestatis**, tedy činy namířené proti panovníkovi, které zmiňoval mimo jiné připravovaný zákoník Karlův (1350-1351) v duchu římského práva. Najdeme mezi nimi **urážku panovníka** ve všech podobách, již prosadil Ferdinand I. v roce 1549 (zejména nepoctivými a velmi hanebnými řečmi a psaními, tzv. „zrádné cedule“), lze sem zařadit také **padělání mincí**, jímž se narušuje panovníkův mincovní regál. Dalším bodem bylo **rušení míru**, kam byla postupně zahrnuta takzvaná soukromá válka čili záští (řádně vyhlášená a pravidly svázaná soukromá válka pánů či měst, která umožňovala provádět činy jinak trestané legálně), tasení zbraně před panovníkem nebo jeho soudy a zemským sněmem. Také **zločiny páchané úředníky v souvislosti s výkonem jejich úřadu** lze zařadit do této skupiny deliktů, jedná se zejména o vyzrazení úředního tajemství nebo braní úplatku.¹² „Vladislavské zřízení zemské (1500) stanoví **trest** ztráty cti, hrdla a statků toho, kdo by **krále řádně zvoleného chtěl sesadit** a rovněž na toho, kdo by pachateli jakkoliv pomáhal.“¹³ Opět za Ferdinanda I. dochází ke zdokonalení těchto předpisů a nově sem lze zařadit **formování politické opozice proti králi a jednání, které by rušilo svobodnou volbu krále stavovským sněmem**.

Další významnou skupinou deliktů jsou ty, které **ohrožují bezpečnost a integritu státu**. Sem lze zařadit porušení povinnosti vojenské obrany, službu proti zemi v čase války, vojenské výpravy do zahraničí podnikané z českých zemí (obecně sem patřilo jakékoliv shromažďování vojenských táborů s určením za hranice bez souhlasu krále), prodej statků cizincům (delikvent byl vyhlášen zhoubcem země, pozbyl cti a byl vypovězen).¹⁴

Pod delikty proti státu se dále řadilo **povstání nebo vzbouření se** (proti vrchnosti i proti panovníkovi).¹⁵ Zejména trestní ochrana feudálního vlastnictví byla složitá z důvodu širokého spektra útoků, které musela řešit, od násilného zmocnění

¹²VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 176, 177

¹³VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 9

¹⁴VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 9

¹⁵VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 177

se celého statku (moc), podvodu (faleš) při prodeji nemovitostí a zhářství až po narušování výkonu držby (pych, pytláctví). Od 15. století je věnována zvýšená pozornost selským vzpourám a s ním spojeného ohrožení výkonu vlastnických práv feudálů, které s sebou přenášejí. Základ právní úpravy nalezneme v soudním nálezu nad Daliborem z Kozojed z roku 1497. Tento přijal pod svoji ochranu, stal se fakticky jejich novou vrchností, vzbouřené poddané, kteří si na svém pánu vynutili propuštění i se svými selskými grunty z jeho moci. Posléze byl tento původně stručný nález, končící Daliborovou ztrátou hrdla, rozšířen legislativou i soudní praxí na normu postihující všechny způsoby zastávání se poddaných, kteří by se bouřili, ale i třeba se jen pustili do soudního sporu se svými pány.¹⁶

Tresty hrozící za jednání proti panovníkovi a státu byly různorodé. Nejprísněji byly trestány útoky na královskou důstojnost a proti volitelnosti krále. Narušiteli hrozila smrt, ztráta cti či majetku a v neposlední řadě vyhnání ze země, které se zdá být proti ostatním trestům ještě poměrně mírné. Za padělání mincí pachatelé hrozil až trest upálení, což samo o sobě značí, jak závažný prohřešek to byl. Roku 1542 bylo v Pardubicích a Chlumci nad Cidlinou zajato a vyslechnuto několik pachatelů tohoto deliktu. Mezi jinými Jan Krška, který se přiznal k účasti ve velké loupežnické bandě a k výrobě a rozšiřování falešných peněz. V jeho přiznání se mimo jiné uvádí, že: „Rozpouštěl sem cejn a strojival sem jej jako stříbro a odbejval sem toho za peníze. A strojival to se mnou Korábek ze Sedlčan... A plechy k tomu a měď jednával nám Jiří Vodička, ...“.¹⁷ Všichni spolupachatelé byli upálení.

Druhá skupina deliktů se týká náboženství. Pro feudální stát bylo náboženství jedním z důležitých pilířů ideologické a mocenské základny a jeho ochrana je tudíž ochranou celého státního útvaru a nelze ji opomenout. Vedle katolické církve oficiálně existovala také kališnická (utrakvistická) církev na základě Basilejských kompaktát. Mír mezi oběma církvemi byl ustanoven v Kutné Hoře roku 1485 na dobu třiceti let a v roce 1512 byl obnoven „na věčné časy“. Ferdinand I. jako první z panovníků úspěšně začlenil náboženskou politiku a zejména její prosazování formou

¹⁶MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 147

¹⁷dcFRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka Publishers, 2007. s. 156 - 158

trestních represí do politické linie panovníka, která vedla až k porážce stavovské opozice. Podobný dřívější pokus Vladislava II. nedosáhl takových úspěchů proto, že přišel v době, kdy stavy měly mnohem silnější pozici a nemohlo dojít k výraznějším zásahům ze strany panovníka do jejich neomezeného panství nad statky a poddanými.

Panovník je v této době ochráncem náboženství ve formě obou státem uznaných církví (katolická a kališnická), což vede k určité míře náboženské tolerance, která se projeví i existencí různých drobně odlišných proudů mimo tyto dvě oficiální církve (označovaných jako kacírské, hanlivě také pojmem pikardství). Ty je možné sice zakázat, ale případný postih může být ve skutečnosti pouze administrativní. Za této situace nenajdeme ustanovení o stíhání kacírství ani v zemském ani v městském právu, ale v době stavovské se jedná především o delikt církevní a jako takový je souzen soudy konsistorními, což jsou správní pomocné orgány administrátora církve.

Tradiční delikty proti víře (**kacírství a rouhání proti bohu**) se stávají v této době z individuálních poklesků spíše formou masového projevu odporu proti státem uznaným církvím, se kterým často sympatizují feudálové a brání své poddané proti zásahům státní moci, naproti tomu **čarodějnictví** je nadále prohrěškem individuálním. Výkonné orgány státní moci (zejména v rukou stavů) nemají pro své zásahy oporu v právním řádu a zároveň jim chybí i ochota realizovat nařízení krále. Právním základem stíhání kacírství, zejména českých bratří, se stal mandát Vladislava II. z roku 1499 (obnoven, zpřísněn a vložen do zemských desek jako součást zemského práva roku 1507).

Problém s postihováním kacírů byl zejména ten, že nešel provádět přímo orgány ústřední státní moci a vrchnost kacírů se k tomu často neměla. Spíše by se dalo hovořit v tomto případě o aktivním kladení odporu, zejména byl-li šlechtic sám tajným nebo otevřeným členem státem neuznávané církve a nebyl ochoten zbavovat se ekonomicky činných poddaných. Panovník byl omezen v přímém prosazování svých zájmů v tomto směru na korunní a královská města, mimo tato území se musel spokojit s doporučením a napomenutím, která však měla vesměs nulový dopad. Panovník také mohl označit zástupce vrchnosti za kacíře a potrestat ho, ale i v

takovém případě to znamenalo přinejhorším vězení, důtku nebo napomenutí. Nemohoucnost panovníka v tomto období dokládá povolení svobody svědomí (náboženského vyznání) za předpokladu, že nebude docházet k veřejnému výkonu náboženství církvemi státem neuznávanými. Poddaní, vzhledem k zásadě „cuius regio, eius religio“ (čí vláda, toho víra), musí často měnit vyznání spolu se změnou v osobě majitele panství.

Na začátku 16. století dochází na našem území k rozšíření lutherství, které se stává konkurencí jak pro katolíky, tak i pro kališníky. Protestantství, bez ohledu na konkrétní podobu, stává se v tomto období jednotícím znakem šlechtické opozice proti Habsburkům. Až s porážkou českých stavů v roce 1547 se Ferdinand I. nachází v dostatečně silné pozici, aby rozhodně vystoupil proti protestantům (zejména proti českým bratřím, kteří tvoří více než polovinu jeho odpůrců). Delikvent je postižitelný nejenom teoreticky. Představitelům českobratrské šlechtické opozice je konfiskován majetek, jsou vězněni a nuceni vypovídat své českobratrské poddané, stejně jako jsou nuceni opouštět své domovy i českobratrští obyvatelé měst. Nedovolený návrat z vyhnanství je potom trestán smrtí. Trestem smrti a konfiskací statků hrozí těm feudálům, kteří nevypovědí své českobratrské poddané. Zajímavé je, že v případě těchto provinění jsou šlechtici obviněni z neposlušnosti vůči králi a ne z kacířství.

Maximilián I., nástupce Ferdinanda, ústně slíbil respektování vyznání české konfese, což byla kombinace vyznání augšpurského a kališnického, stejně ale vystupoval aktivně proti církvi českobratrské. Definitivního uznání se protestanti a čeští bratři dočkali až vydáním Rudolfova majestátu o náboženské svobodě roku 1609.

Městské právo samotný delikt kacířství neuvádí, postih byl prováděn na základě kanonického práva a světský soud pouze plnil vůli soudů duchovních. Ve městech královských mohl být využit i komorní soud, který mohl i revidovat rozhodnutí soudů nižších. Zemské právo také neznalo delikt kacířství a před zemský soud se mohl dostat pouze případ obecného tupení církve katolické i kališnické, jinak agendu vykonával také soud konsistorní.

Mezi nejběžnější postihy za kacířství patřilo vyhnanství se zákazem navracení pod hrozbou trestu smrti, vězení a vypalování cejchu na tvář. Za rouhání se ukládalo vytržení jazyka. Čarodějnictví spočívalo v podvracení autority církve z venku, spolupráci s protipólem Krista - ďáblem, zatímco rouhač v boha věří, ale vědomě se od dogmat odchýlí. Delikt čarodějnictví nalezneme v Koldínových Městských právech jako škodlivá kouzla, která mají být potrestána stětím, upálením, zahrabáním za živa, stejným trestem se postihuje jednání ženy, které má vést ke smrti manžela. Zemské právo delikt čarodějnictví nezná, ale případy spojené s útokem na život také trestá, a to jen z důvodu ohrožení života.¹⁸

Dokladem rozšíření tohoto deliktu jsou mnohé zápisy ve smolných knihách. Pro demonstraci bych uvedl případ Doroty Valové z města Tasov, která v roce 1575 usušila slepé kotě a štíra za kamny, rozdrtila na prach, ten smísila s vodou a tuto vodu vylila před dům Vondrovi za účelem zahubení dobytka, to samé dělala s prachem z mláďat vrabců, který taky použila k vyvolání nemoci s následkem smrti Markéty Hamříkové jako pomstu za hádku o plátno. To vše přiznala a na tom umřela.¹⁹ Anna Maštálková z Náměště roku 1571 zase nalila vodu, ve které úmyla psa a kočku, paní Mandě do bot za kamny, aby jí přivodila újmu jako pomstu za spor ohledně prodeje sýrů. To přiznala na mučidlech a na tom též zemřela.²⁰

Doba pobělohorská se nese ve znamení upevňování moci panovníka coby výlučného představitele státu, jeho zvýšené ochrany, omezení pravomocí stavů a posunutí katolického vyznání nad ostatní náboženství. Naše trestní právo do té doby obsahovalo řadu cizokrajných prvků, ať už se jedná o církevní a zejména biblické (židovské) právo, německé právo ve městech i v oblastech selské kolonizace, horní, lenní, viničné, univerzitní a jiné, od 16. století pak dochází k recipování pojmů, distinkcí a trestů práva tzv. obecného vystavěného na základech římských. Z těchto

¹⁸MALÝ K. *Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989. s. 41-50

¹⁹VERBÍK, Antonín, ŠTARHA, Ivan. *Smolná kniha Velkobítešská*. Brno: Blok, 1973. s. 109-110

²⁰VERBÍK, Antonín, ŠTARHA, Ivan. *Smolná kniha Velkobítešská*. Brno: Blok, 1973. s. 99

důvodů vstupovalo naše právo do tohoto složitého období jako pestrá a různorodá mozaika.²¹

Právo bylo ovládáno předpisy platnými pro jednotlivé společenské vrstvy, jak tomu bylo i v dřívějším období. Trestněprávní vztahy městského práva upravoval nadále Koldínův zákoník z roku 1579. V právu zemském naopak došlo k vytvoření nové kodifikace, kterou bylo Obnovené zřízení zemské z roku 1627.

Nová úprava byla nutná z důvodů rozsáhlých změn v uspořádání státu. Obnovené zřízení zemské především mění **předpisy ohledně ochrany panovníka**, který je nyní jediným reprezentantem státu. Je chráněn ustanoveními o urážce panovníka, kam mimo jiné patří jednání ohrožující jeho nová prerogativa (osobování si práv panovníka, svolání sněmu bez jeho souhlasu, navrhování zákonů), ale i již klasické skutky jako povstání proti panovníkovi a neposkytnutí pomoci na vyzvání.²²

„A jelikož Nám samému, a po Nás budaucím kralujícím králům Českým, rozpisování a pokládání sněmů obecních, jako sjezdův krajských přísluší a náleží: pročež v tomto dědičném království Našem Českém nemá žádný, jakéhoby ten koli důstojenství, stavu, řádu a povolání byl neb byli, se o to pokaušeti, žádného sněmu anebo sjezdu, v jednom aneb víceji krajích, bez Našeho, aneb budaucích Našich a dědicův téhož království předcházejícího milostivého povolení, rozpisovati, a pod ni žádným vymyšleným způsobem, jakby se to koiv státi mohlo, pokládati a držeti. Jestližeby se pak to na koho provedlo a prokázalo: tehdy ten a takový v pokutu aurazy nejvyššího důstojenství upadnati, a tudy čest, hrdlo i statek ztratiti má.“²³

S ohledem na stavovské povstání došlo k stanovení striktních opatření v oblasti vojenských pravomocí a s tím spojené ochrany státu. Ztráta života byla trestem za vojenské tažení proti zemi, tajné nebo zjevné povstání, branný odpor nebo smlouvání proti zemi. Neoznámení takového skutku bylo rovněž trestáno ztrátou

²¹VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 27

²²VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 491

²³dcMALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 161

hrdla. Stejný trest náležel tomu, kdo bez panovníkova povolení shromáždí, najme a mustruje vojenské oddíly.²⁴

Významným zlomem na poli trestního práva z hlediska vnější formy na našem území bylo bezesporu vydání trestního zákoníku Josefem I. roku 1707. Constitutio criminalis Josephina pro země Koruny české byl sice první jednotnou sbírkou předpisů trestního práva vydanou v českých zemích, který mimo jiné unifikoval české trestní právo jak v personálním, tak v teritoriálním smyslu²⁵, ale funkci vůči starším předpisům měl pouze podpůrnou. Také je nutné zmínit, že se nejednalo o první dokument takového druhu na území rakouském. Jednotným předpisem trestního práva byl již dříve přijatý tyrolský řád císaře Maximiliána pro zločiny z roku 1499 a trestní řád pro Rakousy pod Enží z roku 1514, které oba vycházely především ze starých právních obyčejů.²⁶ Tyto posléze překonává v Dolních Rakousích vyhlášený trestní zákoník Ferdinanda III. z roku 1656, známý též jako Constitutio Criminalis Ferdinandea.²⁷

Kodifikaci Josefa I. a rakouskou starší úpravu nahradil jednotný rakousko-český zákoník Marie Terezie (Constitutio Criminalis Theresiana) roku 1768. Ve své době to byl již zaostalý zákoník, vycházející z trestního zákoníku Karla V., který byl vydán po selském povstání v Německu, Josefiny (Constitutio Criminalis Josephina 1707), Ferdinandey (Constitutio Criminalis Ferdinandea 1656) a zemského soudního řádu Leopolda I. z roku 1675, zvaného Leopoldina. Jeho zásadním přínosem však bylo sjednocení a tudíž zjednodušení trestního práva.

Tereziána má dva díly o 104 člancích a řady příloh. První díl upravuje trestní řízení, druhý obsahuje katalog trestných činů a s nimi spojenými tresty. V přílohách zase nalezneme vzory pro sestavování rozsudků, zobrazení aplikace tortury.²⁸

²⁴JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*, 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 85

²⁵VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 492

²⁶ADAMOVIČ, Karolína, *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. Přehled vybraných otázek. 1. vydání. Praha: C.H.Beck 2000. s. 102

²⁷VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 27

²⁸JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*, 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 89

Tereziána zachovává téměř všechny nedostatky feudálního pojetí trestního práva. Potrestání pachatele má charakter pomsty za způsobenou škodu a má odstrašovat feudální veřejnost od páchaní trestné činnosti. Najdeme zde mimo jiné trest oběšení, stětí, čtvrcení, upalování, vplétání do kola a zahrabání zaživa, které je možné kombinovat s trháním řemenů ze zad, či štípání rozžhavenými kleštěmi. Jako nejtěžší zločiny zde nalezneme delikty proti Bohu, svatým, církvi, panovníkovi a společenskému řádu, panovnické moci a regálům, správě země a jejím výsadám. Teprve po této skupině následují delikty proti dobrým mravům a počestnosti, uražení bližního na těle nebo hrdle, cti, jménu či dobré pověsti. Podstatným rysem zůstává stíhání deliktů sine lege, tedy jednání v trestním zákoně neuvedená, přesto však stíhaná pro svou nebezpečnost, zvláštnost, zlosynnost a pohoršlivost. Nadále zde najdeme úpravu deliktů čarodějnictví, které je definováno jako jednání „když kdo s ďáblem zacházení a společnost mítí, s ním ve vejslovný aneb tajný závazek vejíti a s takovou zjednanou pomocí ďábla rozličné nad lidskou moc a sílu na sebe vztahující věci, bez, aneb s cizím poškozením tropiti, a tak značné nešlechtnosti projevovali sobě osobuje.“ Poslední proces proti čarodějnictví byl na našem území veden proti pastýři Janu Polákovi z Jistebnice roku 1756. Právě při tomto procesu došlo k vymínění předložení každého případu obžaloby z čarodějnictví přímo Marii Terezii a zpochybnění samotného deliktu, který byl vykládán jako přežitek pověrečných bludů či důsledek dušení choroby.²⁹

Další významný dokument, který by se dal označit až za revoluční, byl roku 1787 vydaný Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně Josefa II. Ovlivněn byl osvícenskou filozofií, nastavený pro potřeby nastupujícího měšťanstva, inspirován spisem Ceasara Becarii „O zločinech a trestech“ z roku 1774 a díly Jos. Sonnenfelse. Mezi přednosti tohoto předpisu patří technická dokonalost, stručnost a úplnost. Nalezneme zde ustanovení o stanovení trestů úměrně ke společenské nebezpečnosti deliktu, které tak měly především pachatele převychovávat, ale což vedlo ve výsledku až k přehnaně krutým tělesným trestům ve snaze udržet je účinnými. Zachovává vypalování cejchu, bití, ukování, vystavení na potupném lešení, vypuzení, vyhoštění (v případě cizince), pokuty, ztrátu cti, ztrátu majetku. Důležité ale je, že se zde uplatňují zásady nullum crimen sine lege (žádný zločin bez zákona)

²⁹VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 29

a nulla poena sine lege (žádný trest bez zákona). Podle těchto zásad tedy mohlo být za trestné považováno jenom takové jednání, které je v zákoně výslovně jako trestné uvedeno a trest mohl přijít jen takový, jaký zákon určuje za takové jednání.³⁰ Český překlad Allgemeines Gesetzbuch über Verbrechen und derselben Bestrafung připravil profesor Josef Valentin Zlobický a vydán byl jako bilingvní publikace roku 1787 u Jana Tomáše Grozného z Trattnerů ve Vídni pod názvem Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi. Obsahuje pouze ustanovení práva hmotného a dělí se na dvě části podle závažnosti deliktů, které upravují – o proviněních a trestech hrdelních a o proviněních a trestech politických.

V **prvé části** nalezneme „provinění na pána země bezprostředně se vztahující“ a **ve druhé** posléze obecný výklad k přestupkům, výčet trestů (vypuzení, vězení, bití, vystavení na potupném lešení a další, které jsem již zmínil v předchozích řádcích) a **ve třetí** části nalézáme v §40-88 podrobný výčet a popis jednotlivých deliktů. Sem patří urážka velebnosti pána země, zrada vlasti, pozdvížení a bouře, zneužití úředního postavení, falšování veřejných dokumentů, falšování mince, pomoc zločincům k útěku a vůbec přijímání a bránění zločinců.

Velkou předností zákoníku je to, že rušení náboženství je považováno pouze za přestupek (§ 64-66 II. č.), neuznává existenci deliktu čarodějnictví a manželská nevěra není delikt stíhaný veřejnou žalobou. Ruší trest smrti v řádném řízení, nadále je možné tento postih ukládat jen podle stanného práva, znovu zaveden je dekretem z 2. ledna 1795 jako trest za velezradu či pokus o ni. Zdá se, že to mělo být opatření proti šíření idejí francouzské buržoazní revoluce.³¹

Tato kapitola v hrubých rysech popisuje některé vývojové trendy v trestním právu se zaměřením na ochranu státu od předstátní společnosti, až po nástup osvícenských myšlenek a vlastní zrod moderního trestního práva na přelomu 18. a 19. století v podobě trestního zákoníku Josefa II, který posléze ovlivnil naše trestní právo až do současné doby. Vidíme zde posun v trestech od mezirodové krevní msty,

³⁰MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 199

³¹VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 30

kruté pomsty vrchnosti aplikované třeba i na celou vesnici, po zákonné stíhání s předem jasně určeným postupem za předem jasně vymezený delikt bez analogie a s trestem, který má pachatele spíše napravit, než ho pouze zmrzačit anebo rovnou připravit o život. Změny vidíme i v procesu, kde dochází k postupnému zavádění veřejné žalobní a trestní iniciativy, nástup inkvizičního procesu, sjednocení důkazních prostředků, polehčujících a přitěžujících okolností. V následující kapitole navážeme dalším moderním trestním předpisem, kterým je trestní zákon Františka II., neboli Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích.

2. Trestněprávní ochrana státu v 1. polovině 19. století

Roku 1796 byla předložena zvláštní komisí osnova nového trestního zákoníku, který je v témže roce pokusně vyhlášen jako Západohaličský trestní zákoník pro toto nedávno získané území. 3. září 1803 je po úpravách vyhlášen s účinností od 1. 1. 1804 pro celou monarchii s výjimkou Uher, v edici, která se nazývala Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích.³² Český překlad opatřil, stejně jako v případě trestního zákoníku Josefa II., profesor Josef Valentin Zlobický a vydán byl ve Vídni opět u Jana Tomáše Hrozného z Trattnerů a to roku 1804 pod názvem Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky s dodatkem na hřbetu knihy: „Františka II. práva trestní“. Zákoník je skvělým dílem své doby a rezidua této sbírky můžeme najít až do roku 1949, protože trestní zákoník z roku 1852 je pouhou novelizací tohoto předpisu. Dochází zde k přebírání podstatných vymožeností josefínského zákoníku a jejich dalšímu rozvoji.³³

K jeho vypracování vedlo několik legislativních hledisek. V první řadě to byla potřeba stanovení přesné hranice mezi těžkým policejním přestupkem (kde bylo smyslem trestu pachatele kázeňsky napravit) a zločinem (kde je trest prostředkem všeobecné prevence trestné činnosti), dále výměra trestů měla být korigována pevně danými ustanoveními o přitěžujících a polehčujících okolnostech a ne teoretickými zásadami, znovuzavedení trestu smrti za některé obzvláště závažné zločiny vedle zločinu velezrady (padělání papírových peněz, vražda, loupežné zabití, některé zvláště nebezpečné případy žhářství) a omezení okruhu působnosti zákona na civilní osoby.³⁴

Skládá se ze dvou dílů, první pojednává o zločinech, druhý o přestupcích. Oba tyto díly se dělí na část pojednávající o procesní stránce a na část pojednávající o hmotné stránce trestního práva. Člení se dále na hlavy a na celkem 1016 paragrafů.

³²VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 30

³³MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 200

³⁴ŠOLLE, Václav. Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra 12, č. 1, (1962). s. 95

Zákoník je přehledný, precizně formulovaný a dostatečně obecný k tomu, aby se vyhnul kazuistice. Výslovně zde najdeme zásadu, že neznalost zákona neomlouvá. Trestným je návod, pomoc i pokus trestného činu, pokud nedojde k oznámení dříve, než nastanou negativní následky takového jednání. Samotný úmysl ovšem trestným nebyl a zlý úmysl je nutnou složkou deliktního jednání. Obsahuje demonstrativní výčet přitěžujících okolností, polehčující okolnosti naopak vyjmenovává taxativně. Nepříčetnost vylučuje trestní odpovědnost, ať už trvalá nebo dočasná, stejně tak nedostatek věku, který byl stanoven na 14 let, nedbalost anebo náhoda.

Protizákonné jednání zde bylo synonymem pro trestný čin a nutným znakem takového jednání bylo zaviněné způsobení újmy na obecné bezpečnosti. S ohledem na míru narušení bezpečnosti a bezprostřednost takového ohrožení, se trestné činy dělily na **zločiny**, **těžké policejní přestupky** a na **jiné (ostatní přestupky)**, které nejsou ve zvýšené míře na újmu obecné bezpečnosti, a trestní zákon je neupravuje a odkazuje je do kompetence úřadů, které jsou ustanoveny ke stíhání takového jednání.³⁵

Za **zločiny** ukládal trest smrti a to konkrétně oběšením, žalář ve třech stupních s výměrou od šesti měsíců do dvaceti let či na doživotí- žalář, těžký žalář (kdy byl odsouzený ukován na nohou a nedostával žádné maso, pouze standardní chléb a vodu a obden teplé jídlo), nejtěžší žalář (vězeň ukován v nohou, pase a na rukou). Trest smrti nebylo možno udělit za předpokladu, že nedošlo k doznání anebo k odsouzení na základě přímého svědectví. Oběšení a obě těžší formy žalářů měly za následek také ztrátu občanských práv, šlechtictví, akademických titulů, vojenských hodností a v neposlední řadě právní způsobilosti.³⁶ Tresty za zločin bylo možné ještě přiostrřit, jak se uvádí v §17 - 22 tohoto zákona, konkrétně se jednalo o veřejné práce, vystavení na potupném lešení, bití holí nebo metlou, půst, vyhnání ze země po vykonání trestu. Za **přestupky** se ukládal trest vězení od 24 hodin do šesti měsíců, ztráta občanských práv, peněžité tresty, propadnutí zboží, bití a opět vyhnání po

³⁵ ŠOLLE, Václav. Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra 12, č. 1, (1962,) s. 95

³⁶ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*, 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 93- 94

vykonání trestu.³⁷ Vyhnání bylo možné uložit pouze z určitého konkrétního místa, z celé země mohl být vyhnán pouze cizinec. Trest vězení za přestupky byl realizován buď formou obyčejnou anebo tuhou, kdy v druhé jmenované formě byl vězeň pouze lehce ukován na nohou.³⁸

Samotný zákon podává výčet zločinů v §51 a posléze je v dalších hlavách samostatně rozepisuje. V paragrafu 51 tak nalezneme do skupin rozdělené zločiny seřazené dle své závažnosti od těch nejtěžších, jako jsou zločiny zrady vlasti, uražení velebnosti Pána země a jiná podobně zaměřená rušivá jednání („§ 52 Zločin zrady vlasti, a vražení velebnosti pána země páchá ten: a) Jenž bezpečnost osobnou hlaby nejvyšší vlasti uráží b) Jenž něco před se beře, coby na změnu násilnou ustanovení a spořádání země, na stropení nebo zvětšení nebezpečností zvenku proti zemi směřovalo; buď to veřejně, neb skrytě, od osob porůznu, neb ve spolcích, stropením, radou, aneb skutkem vlastním, chopením neb nechopením se zbraně, poskytováním k takovému cíli a konci vedoucích tajemství neb obmyslův, pobuřováním namluvením, vyšetřením a vyšetřováním, dopomožením a dopomáháním, a neb jakýmžkoli sice tam směřujícím jednáním. §. 53 Na ten zločin byťby i bez oučinku a všeho následku, toliko při pokusu o to zůstal, trest smrti se uložíje."³⁹), pozdvižení, bouře a rozbroj v lidu, navrácení vyhnance zpět, zneužití moci úřední, falšování mincí, rušení náboženství, násilné smilstvo, vraždy a zabití, vyhnání plodu za života, odložení dítěte, až po utržení na cti, loupež, klam a podvod, jako ty nejméně závažné zločiny. Za nactiutržení panovníka, kam se řadí pomluvy a kritika například, hrozilo delikventovi 1-5 let těžkého žaláře. V hlavě 8 nalezneme ustanovení oceňující vyvolávání pozdvižení, bouří a rozbrojů v lidu odnětím svobody v rozpětí jednoho roku až dvaceti let a to podle míry účasti každého jednoho občana a míry nebezpečnosti jeho jednání.

Zákon také dělil zločiny podle nutnosti předkládání rozsudků vyšší instanci před provedením (což bylo také odrazem vyšší trestnosti a závažnosti zločinu) na **tři skupiny**. V první skupině najdeme (dle § 442) **zločiny proti státu**

³⁷ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 494

³⁸ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 200

³⁹ d.c.: Adamová K, Soukup L., *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. s. 216

(Staatsverbrechen), kam patřila velezrada a rušení vnitřního klidu (§ 52-60), zneužití úřední moci (§ 85-91), padělání cenných papírů nebo věřitelských obligací. Do druhé skupiny (§443) patřilo **pozdvížení a vzbouření** (§ 61-69), veřejné násilí (§ 70-82), padělání mincí (§ 103-106), nadržování zločincům (§ 190-200), rušení náboženství (§ 107-109), vražda a zabití (§ 117-127), souboj (§ 140 - 146), žhářství (§ 147-150), loupež (§ 169-175). Třetí skupinu tvořil **pouze návrat cizince, který byl vypovězen ze země pro zločin.**

Rozsudky vydávané v případech zločinů skupiny prvé byly vždy podrobeny schvalovacímu řízení před Nejvyšším justičním úřadem, v případě druhé skupiny potom kontrolu prováděl vrchní kriminální soud a rozsudek v případě návratu vypovězeného cizince zůstával výlučnou záležitostí kriminálního soudu. Kromě těchto případů schvaloval Nejvyšší justiční úřad také všechny rozsudky smrti (§ 443) a ostatní v případech v zákoně výslovně uvedených (§ 443 b-d). V případě možnosti zmírnění trestu smrti předkládal Nejvyšší justiční úřad rozsudky panovníkovi k udělení případné milosti (§ 444).⁴⁰

Z tohoto posledního dělení jasně vidíme, že dochází k definitivnímu odsunu náboženství, jak s tím začal již trestní zákon Josefa II., z čelních a nejlépe chráněných pozic v trestněprávních předpisech a k jeho nahrazení jednáním ohrožujícím velmi závažně ekonomickou situaci státu (což padělání cenných papírů bezesporu je). Nadále sem ovšem v tomto období patří veškerá jednání ohrožující život, zdraví, bezpečnost a čest panovníka a jeho rodiny, jednání ohrožující stabilitu, území a formu řízení země, zneužití úřední pravomoci za účelem obohacení se, což má za následek snížení vážnosti úřadu, potažmo celého zřízení a možné vyvolání nevole u veřejnosti.

Dalším samostatným předpisem této doby byl zvláštní trestní zákon o přestupcích důchodkových, který v prvé řadě sjednotil roztržštěnou úpravu ochrany státu před jednáním, které tento poškozují v oblasti nepřímých daní a monopolů a v řadě druhé ustavil zvláštní soustavu soudů důchodkových, příslušných soudit takové

⁴⁰ ŠOLLE, Václav. Trestní soudnictví předběžné v českých zemích. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra 12, č. 1, (1962) s. 96

delikt ní jednání.⁴¹ Důchodkové přestupky se dělily na **těžké** (zákonem tak výslovně označené, kam patřilo například neoprávněné nabytí nebo zcizení předmětu státního monopolu dle § 316 důchodkového trestního zákona, neoprávněná výroba předmětu státního monopolu dle § 311 téhož zákona, neoprávněné používání předmětu státního monopolu dle § 314, zneužití udělené výhody pro výrobky státního monopolu podle § 318, úchylna od poplatného řízení způsobující zkrácení nebo ohrožení daně podle § 325 trestního zákona důchodkového a neprokázání poplatného zboží daňovou stvrzenkou podle § 338) a **prosté**, kam patřily všechny ostatní. Celní trestné činy, jako obdoba důchodkového přestupku ve vztahu ke clu, se dělily na celní přestupky, analogicky k těžkému důchodkovému přestupku, a na celní nepořádnost, jako obdoba prostého důchodkového přestupku.⁴²

Trestem za delikt ní jednání dle důchodkového trestního zákona pak byla pokuta (výše zkrácené částky a zákonem stanovený násobek této částky), propadnutí věci a vězení na 24 hodin až 4 roky. Vězení mohlo být uděleno také jako náhrada nedobytné pokuty, samostatně u těžkých důchodkových přestupků a subsidiárně, pokud se měla udělit pokuta nad horní limit (20.000 Kč), na tolik, o kolik přesahuje pokuta zmíněné maximum.⁴³

Ke vzniku moderního práva v rakouských zemích docházelo již před porážkou absolutistického feudálního režimu. Dokládá to velké množství základních právních norem vzniknuvších na základě josefínských reforem už v 18. století, označovaném jako doba osvícenství. Velký vliv měly tehdy myšlenky přirozenoprávní a osvícenské teorie, spolu s prvky recipovaného římského práva, které se staly východiskem pro vyhovění potřebám nově nastupujícího měšťanstva a bez dalšího mohly být zařazeny do právního řádu a utvářet jeho rámeček pro následujících sto let. Jak uvádí Karel Malý, normy vyhovující potřebám absolutistického státu byly po roce 1848 nepřijatelné a muselo dojít k jejich zrušení

⁴¹ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*, 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 94

⁴² KLAS, J. NOVOTNÝ, J. Důchodkové a trestní předpisy pro orgány finanční správy (Klasův diář). IX., úplně přepracované a rozšířené vydání. Praha: J. Klas. 1933. s. 629 – 632.

⁴³ KLAS, J. NOVOTNÝ, J. Důchodkové a trestní předpisy pro orgány finanční správy (Klasův diář). IX., úplně přepracované a rozšířené vydání. Praha: J. Klas. 1933. s. 619

anebo změně.⁴⁴ Úřední sbírky zákonů (sbírka zákonů justičních, politických, zemských) byly vydávané od druhé poloviny 18. století do roku 1848. Od 1. července 1849 je zde nový Říšský zákoník (zkratkou označován jako ř. z., německy potom Reichsgesetzblatt, zkracován jako R. G. Bl.), jednotná sbírka předpisů platících pro celou říši. Zákony platné pro jednotlivé země byly posléze publikovány v zemském zákoníku (zkráceně z. z.). Toto uspořádání přetrvalo až do rozpadu rakousko-uherského soustátí, kdy byl přijat zákon Národního výboru z 2. 11. 1918 č. 1, který zaváděl Sbírkou zákonů a nařízení státu československého a praxi vydávání zemských zákoníků již neprodloužil.⁴⁵

Období po revolučním roce 1848 bývá označováno jako období moderního státu a jako takové přináší řadu změn ve společnosti, které se odráží i v právních předpisech, jak se pokusím zachytit v následující kapitole a to zejména s ohledem obecně na trestní právo a s podrobnějším popisem problematiky ochrany státu.

⁴⁴ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 279

⁴⁵ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 280

3. Trestněprávní ochrana státu v letech 1852 - 1918

V souvislosti s novou úpravou trestního práva procesního, která následovala po revolučních letech 1848 a 1849, vyvstala možnost revidovat platné trestní právo hmotné, aby odpovídalo nové společenské situaci v monarchii. Trestní řád z roku 1850 lze považovat za dozvuk revoluce, která sice byla poražena, ale přesto ovlivnila smýšlení celých skupin obyvatelstva na dlouhou dobu. Tento dozvuk spatřujeme zejména v zavedení revolučních požadavků na ochranu práv občana v trestním řízení a výrazném zásahu do platného zákoníku z roku 1803.

V éře, nazývané v některých pramenech neoabsolutistickou, dochází k vydávání celé řady trestněprávních předpisů. V roce 1852 to je trestní zákon č. 117 ř. z. a v roce 1855 trestní zákon vojenský č. 19 ř. z. K těmto zákonům lze přiřadit ještě další předpisy obsahující normy trestního práva hmotného a to zejména tzv. Prügelpatent (výpraskový, nebo též obuškový zákon, č. 96/1854 ř. z.), tiskový zákon (č. 6/1863 ř. z.), zákon o ochraně osobní svobody (č. 88/1862 ř. z.), zákon o policejním dohledu (č. 108/1873) a zákon proti obecně nebezpečnému užívání třaskavin (č. 134/1885), který se užíval zejména pro potírání anarchistické činnosti.⁴⁶

Základním předpisem trestního práva této doby a vlastně i základem pro úpravu pozdějšího československého trestního práva, byl trestní zákon ze dne 27. 5. 1852 č. 117 ř. z. Předkladatel tohoto zákona, ministerský rada a posléze ministr Anton rytíř Hye, stvořil dílo, které nebylo zcela novým předpisem, ale spíše, dle názoru mnoha rakouských právníků, novelizací hmotněprávních ustanovení trestního zákoníku z roku 1803. Tento předpis tedy pojednával již jen o právu hmotném, procesní stránku nechával zvláštní úpravě, likvidoval některé feudální přežitky a po vzoru francouzského Code pénal z roku 1810 **dělil trestné činy na zločiny, přečiny a přestupky**, což se odráží i v rozdělení zákoníku na dvě části, kdy první pojednává o zločinech a druhá právě o přečinech a přestupcích. Obě tyto části obsahují obecná ustavení, výčet skutkových podstat a trestů, které se ukládaly za jednotlivé delikty.

⁴⁶ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 494-495

V úvodu zákoníku stojí uvozovací patent, který ve svém článku I. zavádí celoříšskou platnost zákoníku včetně Uher, kde platí až do usnesení judexkuriální konference a vyhlášení vlastního trestního zákona roku 1878 pro Uhry. V souvislosti s ukončením cenzury roku 1848, zavádí článek II. uvozovacího patentu platnost zákoníku i na trestné činy spáchané tiskovinou. Obsahuje důležité zásady platné i v současném moderním právu, jako například zásadu nullum crimen sine lege v článku IV., kterou ale posléze upravuje článek V. a to ve prospěch policejních a správních orgánů na základě speciálního předpisu, neupravoval-li by toto jednání tento, či jiný zákon z vyjmenovaných v článku II. Zásada nulla poena sine lege je zase k nalezení v § 32- 33, kde najdeme vyloučení uložení jiných trestů než těch, které zákon výslovně stanovuje.⁴⁷

Tresty zákoník udílel v závislosti na rozdělení deliktního jednání na zločiny, přečiny a přestupky. **Zločiny** byly trestány smrtí oběšením (§ 13), nebo žalářem (§ 14). Žalář byl rozdělen do dvou stupňů, přičemž druhý z nich, těžký žalář, byl vykonáván se železy na nohou (§ 16) a v samovazbě. Trest žaláře byl udělován na doživotí, nebo na časově předem vymezený úsek (6 měsíců až 20 let), vykonáván byl v zemských věznicích a některé z nich slouží vězeňskému systému do dnešní doby. Jednalo se zejména o věznici v Borech u Plzně, v Kartouzích (Valdicích) u Jičína, v bývalém zámku Mírov v obci Mírov u Zábřehu na Moravě, v Řepích u Prahy a ve Svatováclavské věznici v Praze. Dalším trestem za zločiny mohlo být vypovězení (§ 25), uložitelné, stejně jako v roce 1787, pouze cizinci, bití (25 ran holí, v případě ženy a nedospělé pak metlou, jak uvádí § 24), který byl jako trest zrušen roku 1867. **Přečiny a přestupky** trestal pokutou, propadnutím věci, ztrátou práv a povolení, vězením nebo opět vyhoštěním. Vězení se ukládalo na 24 hodin až 6 měsíců a odpykávalo se v okresních věznicích. Stejně jako v případě žaláře mělo vězení dva stupně a ve druhém stupni obnášelo ukládání postů, povinnost pracovat a izolaci v samovazbě. Dle § 246 bylo přípustné i domácí vězení.⁴⁸

U zločinů byl požadavek na zlý úmysl (§ 1 doslova říká: „Ke zločinu vyžaduje se zlého úmyslu. Zlý úmysl dává se však za vinu nejen tehda, když před tím, než se

⁴⁷ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 285

⁴⁸ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 497

něco předsevzalo nebo opominulo, anebo když se to předsebralo nebo opomíjelo, zlo, jež se zločinem jest spojeno, přímo bylo rozváženo a umíněno; nýbrž i, když z nějakého jiného zlého úmyslu něco bylo předsevzato nebo opominuto, z čeho zlo, které tím povstalo, obyčejně povstává, anebo alespoň snadno povstati může.“) a hned v následujícím paragrafu zákon vypočítává případy, kdy je vyloučená trestnost, jedná se zejména o případy nedostatku věku (do 14 let), nepřičetnosti, duševní poruchy, opilství (nenavozené v úmyslu spáchat zločin), či jiném pomatení smyslů, nutné obrany, krajní nouze, nebo omyl skutkový. Zákon ukládá odpovědnost za trestný čin kromě přímého pachatele také těm, kteří poskytli návod, nadržovali nebo napomáhali pachateli anebo mu pomoc předem slíbili, případně s ním pouze smlouvali o podílu na zisku nebo užítku. Samotný pokus byl také trestný a jeho nedokonání se bralo jako polehčující okolnost.⁴⁹

V celém zákoníku můžeme nalézt tendenční **protidělnické zaměření**. Stávky a účast na nich jsou stíhány jako zakázané koalice, delikty zaměstnanců proti zaměstnavateli jsou trestány přísněji (krádež je zločinem, spáchají-li osoby služebné na svých služebních pánech či živnostníci, učedníci, nebo nádeníci na svém mistru). Ilegální politické strany jsou stíhány jako přečin tajných společností.⁵⁰ Na toto protidělnické zaměření posléze navazují i jiné předpisy (zejména zákon č. 98/1886 ř.z. o soudnictví ve věcech trestních, jež se zakládají na snahách anarchistických a zákon č. 134/1885 ř.z. proti obecně nebezpečnému užívání třaskavin).⁵¹

Zákon uvádí zvlášť přitěžující a polehčující okolnosti pro zločiny (v první části hlava třetí a čtvrtá, § 43-47) a zvlášť pro přečiny a přestupky (v druhé části § 263-264), jak vyplývá z jeho rozdělení na dvě části. Pro zločiny tu nalezneme **z přitěžujících okolností** zejména zmínku, že zločin je tím větší, čím zdravější je uvážení, úmyslnější příprava, větší způsobená škoda, nebezpečí s tím spojené a čím méně je možné se bránit. Dále sem patří mnohost různých zločinů, opakování zločinu, recidiva, svedení jiného k zločinu, organizátorství zločinné skupiny a nakonec lživé údaje uváděné před soudem. **Polehčujícími okolnostmi** pak je

⁴⁹ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 497

⁵⁰ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 285

⁵¹ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 239

zejména nízký věk pachatele (do dvaceti let), slabomyslnost, zanedbaná výchova, dosavadní bezúhonnost, jednal-li pachatel na něčí návod, z obavy nebo z poslušnosti a jednání v afektu, těžká hmotná nouze, pokus o náhradu škody, zmírnění následků zločinu "činností horlivou", přiznání se, odhalení spolupachatelů. Samostatně jsou uváděny případy polehčujících okolností, které se váží k povaze skutku a to zejména nedokonání zločinu, zdržení se způsobení větší škody, když k tomu měl pachatel příležitost a když je škoda ze zločinu nepatrná anebo rovnou úplně nahrazená. V ustanovení o přestupcích nalézáme téměř to samé, ale mezi přitěžující okolnosti se dále řadí ohrožení výchovy v rodině, dávání špatného příkladu, pohoršení na veřejnosti, anebo pokud byl pachatel osobou, která má vychování a vzdělání.

Co se týče jednotlivých zločinů, nalezneme je vyjmenované v hlavě šesté v paragrafu 57. Na čelním místě se opět nachází **ustanovení chránící představitele státu**: velezrada, zločin uražení Veličenstva a urážka členů císařské rodiny (chránění až po dobu třiceti let po své smrti), pozdvížení, vzbouření a potom veřejné násilí, pod které patří řada skutkových podstat. **Následuje zneužití úřední moci, falšování mince a listin, rušení náboženství**, posléze se dostáváme do sféry ochrany soukromých zájmů jednotlivých občanů a to konkrétně života, zdraví, osobní svobody a cti (veřejné násilí, vraždy, zabití, zabití dítěte, vyhnání plodu, násilné smilstvo, zprznění, nactiutrhaní) a vlastnických vztahů (krádež, zpronevěra, loupež, podvod). Pachatele trestných činů tiskem zákon trestal mírněji.⁵²

Nyní bych se rád zaměřil na jednotlivé zločiny vztahující se k problematice ochrany státu v trestním právu, kterou má za úkol popsat tato diplomová práce, jak je vyjmenovává a popisuje samotný zákon o zločinech, přečinech a přestupcích č. 117/1852 ř. z. .

Jak jsem již zmínil dříve, zákoník vyjmenovává zločiny v **hlavě šesté** a řadí je dle závažnosti od nejtěžších (velezrada, urážka veličenstva a rušení veřejného pokoje) až po ty méně závažné (například podvod, dvojnásobné manželství, utrhaní na cti a nadřzování zločincům), celkem zde nalezneme 39 zločinů. Jednotlivé zločiny a skupiny zločinů jsou posléze podrobněji popsány v § 58 a následujících. Pro nás

⁵²VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 497

zajímavé zločiny nalezneme v **hlavě sedmé** (velezrada, urážka Veličenstva a rušení veřejného pokoje)⁵³, **hlavě osmé** (pozdvižení a vzbouření)⁵⁴ a **hlavě deváté** (veřejné násilí)⁵⁵.

Velezrada je definována v § 58 jako jednání, kterým se má osobě Císaře Pána ublížit na těle, zdraví, svobodě, nebo kterým se má v takové nebezpečí uvést, nebo má dojít ke strojení překážek k vykonávání vlády, kam by se dalo zařadit například vyhrožování násilím pro nějaký úkon. Dále je to násilné jednání vedoucí k změně formy vlády, odtržení části jednotného svazku státního nebo obvodu zemí Rakouského císařství, vznik nebo zvětšení vnitřního nebezpečí uvnitř takové územní jednotky, nebo strojení vzpoury či občanské války. Je lhostejné, zdali se tak stane veřejně nebo potají, činem jednotlivce nebo spolčení skupiny osob a nezáleží také na formě, může to být plánování, vybízení, podněcování, svádění slovem, písmem, tiskovým dílem, vyobrazením, radou nebo samotným skutkem, chopením se či nechopením se zbraně, vyzrazením tajných údajů, které mohou k takovému účelu vést, pobuřováním, najímáním, vyzvídáním, podporováním nebo jakýmkoliv činem vedoucím k tomu účelu, i kdyby nedošlo k naplnění sledovaného cíle.

§ 59 stanoví, že za takové jednání náleží trest smrti všem, kteří se toho dopustili, i původcům myšlenky, návodčím a organizátorům. Pokud se jednalo o vzdálenější spoluúčast, takové jednání je oceněno těžkým žalářem na dobu deseti až dvaceti let. Stejným trestem je pamatováno na ty, kteří k jednání uvedenému v § 58 podněcují a svádějí, pokud takové jednání neneslo znaky jiného zločinu a nedosáhlo se účelu takového jednání. Soukromé osoby ručí za škody způsobené takovým jednáním celým majetkem.

V paragrafech následujících nalézáme definici spoluviny⁵⁶ (opomenutí překažení, opomenutí oznámení), možnost prominutí trestu pro účinnou lítost, v § 63 a 64 se nachází **ustanovení o způsobech urážky panovníka a jeho rodiny** (osobně nebo veřejně hanit, rouhat se, posmívat se, tiskovým dílem, sdělením nebo jinak

⁵³ §§ 58-67

⁵⁴ §§ 68-75

⁵⁵ §§ 76-100

⁵⁶ §60: "Kdo úmyslně opomine překažení podniknutí nějakému, na velezradu se vztahujícímu, jemuž snadno a bez nebezpečnosti svého, svých sourodníkův (§. 216), nebo osob, pod jeho zákonnou ochranou postavených, v dalším jeho postupování překažení m,ohl, činí se toho zločinu spoluvinníkem a potrestán bude těžkým žalářem od pěti do desíti let."

§61: "I ten se činí spoluvinným velezrádou, kdož úmyslně opomine oznámiti úřadům nějaké podniknutí velezrádné...."

rozšiřovat taková vyobrazení nebo spisy) a ustanovení o příslušných trestech (urážka císaře je oceněna až pěti lety těžkého žaláře, urážka jiných členů císařského rodu obyčejným žalářem v téže výměře).

§ 65 podává informace o **zločinu rušení veřejného pokoje**, který lze uskutečnit rozhlašováním, šířením spisů nebo obrazů takových, které mohou popudit k opovrhování Císařem, jednotným státním svazkem, formou vlády, státní správou nebo k nenávisti vůči těmto. Dále sem patří podněcování k neposlušnosti vůči zákonu, nařízením nebo opatřením soudu, odepření daní nebo dávek. Stejně jako je trestná součinnost, svádění jiných k účastenství na takovém činu a trest za takové konání je stanoven na rok až pět let těžkého žaláře.

§ 67 hovoří o zločinu **vyzvidání** (špehěrství) a jiných dorozumění se s nepřitelem. Jedná se o zjišťování informací vztahujících se k vojenské obraně státu, operacím ozbrojených sborů, za účelem vyzrazení nepříteli. Stejně má být pohlíženo na obdobnou činnost vedoucí k poškození císařské rakouské armády. Trest má být udělen podle zvláštního zákona vojenskými soudy.

Hlava osmá hovoří potom o **pozdvižení a vzbouření**. § 68⁵⁷ označuje za **pozdvižení** sročení více osob za účelem kladení odporu vrchnosti. Lhostejno pak, je-li sledovaným cílem takového sročení vynucení si činnosti, zrušení povinnosti, zmaření veřejného rozkazu nebo jakékoli rušení veřejného pokoje. Takové pozdvižení může být namířeno proti soudci, osobě vrchnostenské, úředníku, vyslanci, zřízenci nebo služebníku úřadu, proti strážci civilní, vojenské, lesní, proti četníku, i kdyby se zrovna nebyl ve službě anebo proti osobě dohlížející na státní železnici a telegrafní síť, pokud jsou ve v tu dobu ve službě. Tohoto zločinu se dopustí i ten, kdo se ke sročení přidá v průběhu. Přitěžující okolností je při případném odsouzení i setrvání na místě a kladení odporu orgánům veřejné správy, které zakračují proti takovýmto shromážděním a v zásadě má za následek zdvojnásobení délky trestu žaláře. Vůdčí osobnosti sročení jsou trestány pěti až deseti lety těžkého žaláře, ostatní podle stupně účasti a škodlivosti na jeden rok až pět let. Pokud dojde k samovolnému rozpuštění takového sročení, udílí se trest

⁵⁷ §68: "Sročení více osob, aby vrchnosti násilím činily odpor...v tom úmyslu, aby se něco vynutilo, aby se někdo povinnosti nějaké...zprostil, aby se zřízení nějaké nebo konání veřejného rozkazu zmařilo neb jakým koli způsobem veřejný pokoj rušil."

obyčejného žaláře a to v rozmezí jednoho roku až pěti let pro vedoucí osoby a ostatním účastníkům v délce šesti měsíců až jednoho roku.

V § 73 téže hlavy se nachází zločin **vzbouření**, které je označováno jako sročení, které, z jakéhokoliv důvodu, přejde ve vzpouru proti napomenutí veřejné moci a shromáždění dostatečně násilných prostředků a proti kterému je nutné zasáhnout mimořádnou silou.⁵⁸ Pokud vyvstane nutnost zakročit mimořádným soudem, udílí se trest smrti za účast na takovém sročení. Pokud situace nebude řešena tímto mimořádným soudem, udílí se náčelníkům sročení trest těžkého žaláře na deset až dvacet let, případně na doživotí, jednalo by se o sročení obzvláště zlomyslné a nebezpečné. Spoluviníci jsou v takovém případě trestáni těžkým žalářem od jednoho roku do pěti let, respektive od pěti až do desíti let, bylo-li sročení velmi zlomyslné a nebezpečné.

Do trestněprávní ochrany státu lze zahrnout i ustanovení **hlavy deváté**, která pojednává o **zločinu veřejného násilí**. Jedná se o poměrně širokou problematiku, pod kterou se řadí množství skutkových podstat rozloženou do 24 paragrafů po dvojicích, kde první definuje zločin a druhý příslušný trest. Jedná se o násilné činy a vyhrožování násilím, které mají za účel narušit shromáždění k projednání veřejné záležitosti, soudní řízení, nebo vůbec veřejný úřad⁵⁹ (těžký žalář 1-5 let, případně deset let za okolností zvláště přitěžujících), násilí nebo vyhrožování násilím vůči zákonem uznaným korporacím, nebo proti shromážděním, které se konají za dohledu či spolupůsobení veřejného úřadu (těžký žalář 1-6 měsíců, pokud zde nalezneme zvláště přitěžující okolnosti, tak až pět let), násilné vztažení ruky na vrchnostenské osoby nebo nebezpečné vyhrožování těmto osobám (těžký žalář na až na šest měsíců, pokud byl pachatel ozbrojen, někoho poranil, chtěl dosáhnout vykonání úředního úkonu svým činem, trest bude vyměřen na jeden rok až pět let), násilné vpadnutí do cizího nemovitého statku (jeden rok až pět let v těžkém žaláři a pomocníci potom od šesti měsíců do jednoho roku v žaláři obyčejném), zlomyslné uškození na cizí

⁵⁸ §73: "Přejdeli to při nějakém sročení, z jaké koli příčiny povstalém, zpourou proti napomenutí, kteréž bylo od úřadu napřed učiněno, a sjednocením prostředků skutečně násilných tak daleko, že k navrácení pokoje a pořádku užiti potřebí moci mimořádné, tehdaž jes tu zbouření, a každý dopustí se toho zločinu, kdo se sročení takového učiní účasným."

⁵⁹ § 76: ".....Když někdo sám o sobě, nebo spojiv se s jinými, shromáždění k vyjednávání záležitostí veřejných od vlády svolané, soud nebo jiný veřejný úřad v jeho se sejítí, v jeho bytnosti nebo působnosti násilně přerušuje nebo mu v tom násilně překáží, nebo na usnešení jeho nebezpečným hrozením působiti hledí, ač neníli čin ten jiným těžším zločinem."

majetnosti, pokud škoda převyšuje 25 zlatých, nebo došlo k ohrožení života či větší škody na cizím majetku, nebo když se jedná o škodu na železnici a jiných průmyslových zařízeních, jako jsou budovy a zařízení pro lodní dopravu, těžbu nerostného bohatství a například také mosty (těžký žalář od šesti měsíců až do deseti let, pokud dojde k úmrtí a větším škodám, těžký žalář je udílen na dvacet let až na doživotí).

Úmyslné opomenutí povinností či důležitých okolností při provozu na dráze a jiných průmyslových odvětvích je oceněno těžkým žalářem od jednoho roku do deseti let, ale v případě obzvláště těžkých přitěžujících okolností je možnost uložit i doživotní trest těžkého žaláře. Porušení nebo přerušení telegrafního vedení je trestáno šesti měsíci až jedním rokem těžkého žaláře, pokud dojde ke značné škodě, tak jedním až pěti lety. Kradení lidí, což znamená vyvezení dotyčného přes hranice, bez úředního pověření, je trestáno těžkým žalářem na pět až deset let, případně až na dvacet let, bylo-li nebezpečí, že ukradený člověk již nedojde svobody.

Nepovolené verbování vojska je trestáno dle trestních předpisů vojenských (patří sem nepovolené kradení lidí, které se chápe jako zavlčení obyvatel za hranice země a jejich odvádění k cizím vojskům, shromáždění vlastních oddílů v čase války). Omezení osobní svobody člověka bez právního základu je trestáno opět šesti měsíci až jedním rokem těžkého žaláře a trvá-li bránění déle než tři dny, či vznikla-li vězněnému ještě jiná škoda, pachatel je zavřen až na pět let v těžkém žaláři. Nakládání s člověkem jako s otrokem je trestáno až 12, respektive 20 lety těžkého žaláře, jsou-li závažné přitěžující okolnosti. Dále zde najdeme usnesení upravující únos ženy za účelem smilstva nebo manželství, vydírání a v poslední řadě nebezpečné hrození (i obci například), které je trestáno šesti měsíci až jedním rokem těžkého žaláře. V případě závažných přitěžujících okolností až pěti léty téhož.

V textu výše jsem zmínil speciální vojenský trestní předpis, jedná se konkrétně o vojenský trestní zákon publikovaný patentem č. 19/1855 ř.z. . Tento zákoník nahradil dosud platné zastaralé a převážně tereziánské předpisy. Obsahem se shoduje s civilním trestním zákoníkem z roku 1852, ale je omezen na osoby náležející k vojenskému stavu. Navíc obsahuje také zločiny, kterých bylo možno se dopustit pouze v rámci výkonu vojenské služby nebo v souvislosti s ní. Zákon umožnil uložit trest smrti oběšením a zastřelením, dva stupně žaláře, kasaci, degradaci a propuštění, nad tento rámec umožnil ukládat mimosoudně i tělesné

tresty, o kterých rozhodoval vždy velitel příslušné jednotky. Obsahoval i ustanovení o trestech ukládaných v době vyhlášeného stanného práva a to i tresty velmi kruté, jako masový trest smrti nebo decimaci provinilé jednotky.⁶⁰

Platnost zákona byla univerzální pro celé soustátí, navzdory rozhodnutí uherské judexkuriální komise z roku 1861, od roku 1868, kdy byl v uherském branném zákoně vyhlášen jako platné právo. V uherské úpravě z roku 1901 došlo k vynechání řady ustanovení. Samotné vojenské trestní řízení se nadále řídilo předpisy z 18. století, ale soudní soustava doznala řadu změn a to zejména v souvislosti s rozhodnutím ze 14. září 1868, které zřídilo zvláštní soudy pro zeměbranu. Nově zřízené soudy brigádní převzaly agendu dřívějších soudů plukovních až do roku 1880, kdy došlo k jejich zrušení. První instancí byly soudy posádkové, gardové a soudy vojenských akademií. Druhou instancí tvořil vojenský vrchní soud a třetí potom nejvyšší vojenský soudní dvůr.⁶¹

Po porážce absolutismu docházelo k vydání celé řady předpisů, které na trestní zákon z roku 1852 navazují a upravují ho pro potřeby moderní společnosti. Tak došlo k uzákonění osobní a domovní svobody, zákon č. 7/1863 ř. z. upravil řízení ve věcech tiskových, zákon č. 131/1867 ř. z. zrušil těžký žalář a tělesné tresty, které nahradil vězením. Zákon č. 144/1887 ř. z. navrátil do soudního řízení zásadu ústnosti a veřejnosti, obžalovací proces a pro vyjmenované kauzy porotní soudy. Ministerské nařízení z roku 1887 č. 4459 stanovilo speciální režim pro politické vězně s řadou výhod (civilní oděv, zvláštní stravu, zamezení nutnosti pracovat ve vězení). Zákon č. 88/1871 ř. z. pak umožnil policejním orgánům provádět vyhošťování a honění postrkem v obci nežádoucích osob (zejména tuláků, prostitutek, trestanců) a to až do místa jejich domovské obce. Zákon č. 43/1872 ř. z. stanovil podmínky samovazby (dočasný trest až do 18 měsíců, u delších trestů možná pouze v úvodu trestu a to v délce 8 až 36 měsíců), jinak byl žalář vykonáván zásadně společně.⁶²

⁶⁰ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*, 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 96

⁶¹ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*, 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 97

⁶² JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*, 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 97

Samotný trestní zákon z roku 1852 byl postupně také překonáván vývojem společnosti, navzdory svým kvalitám, a vyvstala nutnost jeho novelizace. K té došlo po zavedení ústavního režimu prosincovou ústavou z roku 1861 a to novelou z prosince roku 1862, vydanou jako zákon č. 8/1863 ř. z. Zároveň ale byla cítit potřeba komplexnější novelizace a výraz této potřeby můžeme vidět v neúspěšném předložení prvního takového návrhu roku 1867 z rukou A. Hye, autora stávajícího zákoníku. V následujících letech byly předloženy další osnovy z dílen ministra spravedlnosti Julia Glasera (1874), Aloise Pražáka (1881) a Friedricha hraběte Schönborna (1889 a 1891), kteří našli inspiraci ve velmi populárním německém trestním zákoníku z roku 1871. Ani tyto osnovy se neseťkaly s úspěchem, stejně jako návrhy trestního zákoníku a trestního řádu, které se dostaly také až do fáze vládní osnovy roku 1912. Nepřijetí těchto předpisů nelze považovat pouze za neúspěch snahy o rekonstrukci trestního práva, protože v nich můžeme nalézt nové přístupy k trestání v souvislosti s nástupem právního pozitivismu.⁶³ Vojáček k tomu doslova uvádí: "V pozitivistickém vidění, které se ke konci 19. století v širším kontextu spojovalo i se šířením socialistických koncepcí, si lidé nebyli od přírody rovni a jednotlivci náleželo jen tolik práv, kolik bylo slučitelných se zájmem celku (národa). Spáchání trestního činu se pak jevilo především jako signál pro společnost, že má zasáhnout a učinit příslušná opatření. Pro způsob a intenzitu zásahu přitom nebyl rozhodující samotný čin, jak tomu bylo při odplatném trestání v duchu přirozenoprávní koncepce, ale osoba pachatele, na kterého chce stát svými opatřeními působit (účelové trestání)."⁶⁴

V osnovách nalezneme řadu změn i v oblasti ochrany státu a pro ilustraci bych zmínil například poměrné zmírnění trestů, kdy došlo například k omezení trestu smrti pouze na zločin velezrady a to formou pokusu o vraždu císaře a na obzvláště závažné případy vraždy. Úpravu doznala také takzvaná urážka veličenstva, kdy nově mohla být spáchána pouze na členech císařského domu, od jejichž smrti neuplynulo 30 a více let. Docházelo také k přesnějšímu definování politických deliktů. Nicméně je nutné zmínit i méně pokrokové tendence, jako například alternativu k trestu odnětí svobody, kterou představovalo zaplacení peněžité pokuty, což umožnilo majetnému

⁶³VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 497

⁶⁴d.c.VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 498

pachateli trestné činnosti vyhnout se zneuctění, které společnost spojovala s pobytem ve vězení.⁶⁵

⁶⁵VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 35

4. Trestněprávní ochrana státu meziválečné ČSR

Po první světové válce dochází k jedné nejvýznamnějších událostí naší historie - vzniku samostatné Československé republiky, coby výsledku dlouhodobého procesu působení národně osvobozeneckých myšlenek na našem území. Nový státní útvar ale nepřináší nové právní řády, dochází naopak k recepci rakouského a uherského práva zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n. (recepční norma). Hned na úvod je v něm vyjádřen účel zákona: „Aby zachována byla souvislost dosavadního řádu právního se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu...“, článek II stanoví, že zůstávají prozatím v platnosti veškeré dosavadní předpisy zemské a říšské. To znamená, že z trestního práva na našem území zůstává v platnosti Trestní zákon o zločinech, trestech a přestupcích z roku 1852, včetně změn a doplňků a na Slovensku pak platí uherský trestní zákon z roku 1878 a zákon o přestupcích z roku 1879.⁶⁶

Samotný recepční zákon měl za úkol zamezit vzniku právního vakua a případného bezvládí. Jeho poměrně vágní formulace je důsledek potřeby rychlého vzniku tohoto předpisu. Zákon tak nekonstatuje, že se nepřebírají předpisy, které nelze v nových poměrech aplikovat (předpisy ohledně císařského dvora, monarchistické formy státu a další), stejně jako je v důsledku tohoto zákona přijato uherské trestní právo, kde měl zákon stejnou hodnotu jako právní obyčej a usnesení nejvyššího uherského soudu (královské kurie). Tuto situaci v roce 1919 částečně řešil zákon o zákonné ochraně Československé republiky (č. 449/1919 Sb. z. a n.), který stanovil, že se v recipovaných předpisech výrazy „rakouský“, „uherský“, „rakousko-uherský“ a další podobné nahrazují příslušnými tvary termínů „československý“ a „Československá republika“.⁶⁷

Trestní právo, stejně jako ostatní odvětví práva mladé republiky, bylo žádoucí unifikovat a modernizovat. Přípravné práce v tomto směru, zahájené již v polovině roku 1920, byly ovlivněny střetem zastánců **klasického a pozitivistického náhledu**

⁶⁶VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993 s. 36

⁶⁷VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 419

na trestní právo. Komise, vzniknuvší pod ministerstvem spravedlnosti, dodala osnovu obecné části trestního zákona pod názvem „Zátimní návrh obecné části trestního zákona“. Soudně stíhané **delikty dělí na zločiny a přečiny**, odlišené dle „nízké pohnutky činu“, což je kritérium, které je posléze konkretizováno v dalších ustanoveních tohoto návrhu. Za zmínku také stojí **zavedení myšlenky neurčitého odsouzení**, stavící na koncepci účelového trestání. Osoby mladší třiceti let, odsouzené k trestu odnětí svobody, vykonávají tento trest v polepšovných pro dospělé a soud stanoví pouze horní hranici doby trvání pobytu v takovém zařízení, ale faktická délka se určí podle chování odsouzeného během výkonu trestu. Dále zde nalezneme například **novinky ohledně politických vězňů, zrušení trestu smrti** (kromě případů opakování trestného činu, za který již byl pachatel jednou odsouzen na doživotí a výjimek v ustanoveních stanného práva) a **institut podmíněného odsouzení**.

Zvláštní část návrhu zákoníku byla dokončena v červenci 1924, zveřejněna byla spolu s upravenou obecnou částí roku 1926 jako návrh trestního zákona pod názvem „Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového“, tzv. **profesorská osnova** (profesorská proto, že v jejím čele jako předseda stál renomovaný právní teoretik prof. dr. August Miřička a řadovým členem pak byl prof. dr. Jaroslav Kallab, dr. Albert Milota nebo dr. August Ráth⁶⁸). Ministerstvo se ale od komise pro reformu trestního zákonodárství distancovalo s tím, že se jedná o čistě odborně zaměřenou komisi a zbavilo se tak odpovědnosti za připravenou osnovu zákona a tak se podílelo na selhání dosavadní kodifikační činnosti.

Další fáze velké kodifikační snahy tehdejší doby, byla zakončena roku 1936 vytištěním a rozesláním **ministerské osnovy trestního zákona**, obsahující více než 400 paragrafů, vybraným odborníkům. Ta zachovávala dělení deliktů na zločiny, přečiny a přestupky, ale jinak se jednalo o relativně výraznou reformu trestního práva, nejen o dílčí přepracování rakouské předlohy. Záměrem ministerstva bylo, aby tato osnova byla předložena národnímu shromáždění spolu s návrhem revize trestního řádu (tiskem vydáno 1929) a návrhem zákona o výkonu trestů a

⁶⁸SOUKUP L. Trestní právo. In SKŘEJPKOVÁ, P. (ed.). *Antologie československé právní vědy v letech 1918 – 1939*. Praha: Linde, 2009, s. 350.

zabezpečovacích opatřeních v okamžiku, kdy dojde ke sjednocení občanského práva. Nakonec nedošlo ani k rekonstrukci práva občanského, tudíž nebyla završena ani snaha o komplexní rekonstrukci práva trestního a zákonodárství první republiky se v trestněprávní oblasti omezilo pouze na dílčí úpravy formou jednotlivých zákonů.⁶⁹

Z těchto dílčích předpisů bych jmenoval zákon o trestání válečné lichvy z roku 1919, v reakci na hospodářské nesnáze způsobené světovou válkou, zákon proti falšování peněz a cenných papírů z téhož roku, který reagoval na nestálost hodnoty poválečných měn a s tím spojenou padělatelskou činností a zákon č. 562/1919 Sb. z. a n., který zavádí podmíněčné odsouzení a podmíněčné propuštění.⁷⁰

Dále se jedná o zákon č. 309/1921 Sb. z. a n. proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních, vykládaný jako zákon proti teroru osob, které narušují legální veřejné akce politických stran. Jeho účelem tedy bylo poskytovat občanům ochranu a zajistit svobodu pro nerušený výkon práva na shromažďování. Na základě tohoto zákona docházelo ke stíhání a potrestání toho, kdo svým činěním způsobil druhému újmu na těle, svobodě, cti, majetku nebo výdělku. Učitelé, duchovenstvo, úřednictvo a zaměstnavatelé mohli být potom trestáni i za to, že z titulu svého postavení chtěli druhé přimět k určité činnosti nebo nečinnosti. Narušitel zákonem povolených shromáždění mohl být trestán, neuposlechl-li úřední osobu. Stávka byla považovaná za útlak pouze, směřovala-li proti jednotlivým zaměstnancům z důvodů národnostních, politických anebo náboženských.⁷¹

Velmi významným, zejména z hlediska ochrany státu, byl také další legislativní počín v trestněprávní oblasti - zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z. a n. Formálním důvodem vzniku tohoto předpisu byly mezery v recipovaném trestním právu, které výslovně neposkytovalo ochranu republikánské formě státu a také jím byl úspěšně vykonaný atentát na tehdejšího ministra financí Aloise Rašína 5.

⁶⁹ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 499-500

⁷⁰ VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 38

⁷¹ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 413

ledna 1923, při kterém byl střelen do zad nedaleko svého bydliště a který během několika týdnů vyústil v jeho smrt.⁷²

Dosavadní právo nevyhovovalo z mnoha důvodů. **Úprava byla málo členitá** a pod jedním ustanovením bylo možné nalézt vedle sebe činy stojící na opačných koncích stupnice nebezpečnosti, což vedlo často k přepínání trestní represe. Albert Milota to demonstruje na příkladu § 58 trestního zákona rakouského (zákon č. 117/1852 Ř. z. o zločinech, přečinech a přestupcích), kde najdeme definici velezrady jako jakéhokoliv jednání, které se nese k zakázanému účelu, i kdyby skončilo ve stadiu pokusu, a dle § 59 téhož zákona byl zvláštním druhem velezrady jakýkoliv projev velezrádného obsahu, i kdyby neohrožoval bezpečnost státu nebo veřejný pořádek a nemusel být učiněn ani na veřejnosti, stačilo tak učinit před více lidmi. Zákon lze označit za zpátečnický, chránící panující třídu obyvatelstva, **nedemokratický**, potlačující těžkými tresty svobodné smýšlení a projevy akademického rázu, které se protíví držitelům státní moci. Vágní formulace sváděla justiční orgány k extenzivnímu výkladu norem a přizpůsobování zákona vůli panujících monarchů. A konečně, dalším důvodem byla **nedostatečná ochrana nových státních zájmů**, spojených s pohnutou poválečnou dobou, které byly vystavovány nejčastějším útokům (důvod existence republiky, její demokratický ráz, prezident jako hlava státu).

Nyní se trestem mělo postihovat pouze taková jednání, které obsahují skutečně nebezpečí pro stát. Ustanovení nového zákona jsou přesněji a logičtěji formulovaná a seřazená. Například cti utrhající obvinění prezidenta musí být skutečně vážně ohrožující jeho čest, násilí (skutková podstata § 1 a § 10) předpokládá skutečný čin násilný nebo nebezpečné vyhrožování násilným činem, hanobení státu je považováno za trestné jenom, děje-li se způsobem surovým nebo štvavým (§ 14, č. 5). Právě na těchto případech se ukazuje nová tendence trestního zákona, tedy **princip, že občan je podle ústavy svobodným a jako takový má mít možnost projevit se politickou činností, za kterou nesmí být perzekuován mimo rámec stanovený zákonem.** Ustanovení zákona tedy nesmí být vykládána extenzivně, ale naopak pouze restriktivně. Překračování zákonného rámce

⁷² VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 501

přepínáním trestní represe může vést k odporu proti zákonu a v nedůvěru v celý soudní systém.⁷³

Zákon se dělí na 4 hlavy a 44 paragrafů. **Hlava I**, bránící existenci a vnitřní i vnější bezpečnost republiky, **obsahuje úpravu trestného činu úkladů o republiku**, pod který patří násilné **jednání, které má za cíl změnit ústavu** (ústavou se rozumí základní zařízení republiky, ke kterému vede zákon poukázáním na nejhlavnější zásady ústavní listiny, mezi které patří zejména samostatnost, jednotnost nebo demokraticko-republikánská forma vlády), **znemožnění ústavní činnosti prezidenta republiky, jeho náměstka, zákonodárního sboru, vlády, nebo guvernéra Podkarpatské Rusi, narušení celistvosti území rozdělením nebo přivtělením části území k cizímu státu**. Násilí směřující k nahrazení státní svrchovanosti na určitém území jinou svrchovaností může být činěno na jakémkoliv území i mimo to, na kterém má vyvolat zamýšlené následky a stejně je trestáno podle těchto ustanovení. Za takové jednání podle § 1 náleží trest těžkého žaláře od pěti do dvaceti let a v určitých případech (okolnosti zvláště přitěžující) doživotí. Trestná je i příprava takových úkladů, jak ukládá § 2, bez ohledu na formu (spolčení se alespoň dvou osob, tzv. komplot, styk se zahraničním činitelem, tzv. konspirace, poskytnutí a opatření zbraní, a jiných prostředků, zejména peněz a organizace a cvičení jednotek) a trestána je jedním až pěti lety těžkého žaláře a za zvláště přitěžujících okolností pěti až deseti lety téhož. Zvýšení nebezpečí války, či intervence zahraničních armádních sborů, podpora ozbrojeného povstání v republice v úmyslu ohrozit její vnější bezpečnost a spolčení se (konspirace i komplot) za tímto účelem je upraveno §3, který za taková jednání ukládá těžký žalář mezi jedním a deseti lety, v případě zvláště závažných přitěžujících okolností až dvacet let, nebo doživotí.

§1-3 hlavy první, obsahující skutkovou podstatu **úkladů, přípravy úkladů a ohrožení bezpečnosti republiky**, upravují delikt dříve nazývaný "velezrada" a § 41, č. 2 stanoví, že kde jiné zákony mluví o velezradě, myslí se tím právě tyto tři nově rozdělené skutkové podstaty. Zejména to má význam pro výklad § 67 ústavní listiny (č. 121/1920 Sb. z. a n.), podle které může být prezident nově stíhán pro velezradu.

⁷³MILOTA, Albert. Ochrana republiky. In: Slovník veřejného práva československého. Svazek II. s. 1132

Hlava II zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z. a n. upravuje *poškození republiky a útoky na ústavní činitele* (obrana republiky samé proti poškození důležitých zájmů a ochrana jejich funkcionářů, kterým bylo svěřeno řízení státu z hlediska jejich osobní bezpečnosti, výkonu pravomoci a v případě prezidenta i cti) pod které se řadí dle § 4 **prorada** (porušení povinnosti zmocněnce republiky při jednání s cizí mocností, když ví, že tím poškodí důležitý zájem republiky, zničení, odstranění, utajení, porušení nebo padělání listiny nebo jiného důkazu o právních poměrech republiky k jiným státům za vědomí, že tím poškodí důležitý zájem republiky), trestaná žalářem od jednoho do pěti let, případně těžkým žalářem od pěti do deseti, spáchal-li tento čin s úmyslem republiku poškodit, nebo až jedním rokem tuhého vězení v případě spáchání z nedbalosti, dle § 5 pak **zrada státního tajemství** (vyzrazení a vyzvídání vládou tajené důležité skutečnosti, opatření nebo předmětu, aby takové vyrazil cizí mocnosti), trestanou šesti měsíci až pěti lety těžkého žaláře, respektive pěti až deseti lety v případě jednání konaného v úmyslu státní tajemství vyrazit, jednání vedoucí k vyzrazení tajemství z nedbalosti, za předpokladu, že pachatel byl ze svého postavení povinen takové údaje uchovávat v tajnosti, je trestáno vězením od osmi dnů do šesti měsíců. **Vojenskou zradu** najdeme v § 6, kde je popsána jako jednání v době války, které má uškodit vlasti nebo naopak přinést prospěch nepříteli, včetně služby v nepřátelském vojsku, vyzrazení citlivých a tajených skutečností přímo či nepřímo, včetně zavinění z nedbalosti. Taková jednání jsou trestána několika dny až měsíci ve vězení v případě nedbalosti nebo až doživotím v těžkém žaláři, podle přitěžujících okolností.

§ 7 pak obsahuje výčet trestů za **některé útoky na život ústavních činitelů** a to zejména zločin pokusu vraždy (dle § 134 zákona ze dne 27. května 1852, čís. 117 ř. z., § 278 zák. čl V z r. 1878, a § 413 zákona z 15. ledna 1855, čís. 19 ř. z.), úmyslného zabití člověka (§ 279 zákon. čl. V z r. 1878) i pokus úmyslného zabití na prezidentovi, jeho náměstkovi, předsedovi vlády, členu vlády, členu zákonodárského sboru, guvernérovi Podkarpatské Rusi nebo na členu státního soudu v souvislosti s výkonem jejich funkce. Tyto zločiny jsou všechny trestány doživotním těžkým žalářem. Stejná ochrana je poskytována těm, kteří tyto úřady zastávali v minulosti, kromě členů zákonodárského sboru, nedošlo-li k jejich zbavení funkce v důsledku rozsudku senátu, trestního soudu nebo disciplinárního nálezu. Spoluúčast na takovém zločinu je trestána deseti až dvaceti lety těžké žaláře.

§ 8 upravuje **tělesná poškození stejných osob**, které souvisí s výkonem jejich veřejné funkce⁷⁴ a § 9 pak **spolčení** za účelem útoku na ústavní činitele, vedoucí k jejich tělesnému poškození, nebo ztrátě života. V § 10 pak nalezneme **násilí proti ústavním činitelům** neb osobování si jejich moci spočívající v působení na výkon pravomoci presidenta, jeho náměstka a dalších, které uvádí již § 7, a **osobování si pravomocí představitelů výkonné a justiční moci**⁷⁵. Za tato jednání je vyměřen trest žaláře od jednoho do pěti let, za zvláště přitěžujících okolností pak trest těžkého žaláře od pěti do deseti let. Osobování si pravomocí je trestáno až jedním rokem žaláře, případně jedním rokem až pěti lety těžkého žaláře, nastanou-li zvláště přitěžující okolnosti.

Na konci hlavy II zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z. a n. je upravena **urážka prezidenta republiky**⁷⁶ (vyhrůžka zlého nakládání a jiné hrubě urážlivé projevy nebo uvedení ve veřejný posměch, provedená před dvěma a více lidmi, trestána jako přestupek vězením od osmi dnů do šesti měsíců, stane-li se tak opakovaně, veřejně nebo tváří v tvář presidentovi, je toto trestáno jako přečin vězením od jednoho měsíce do jednoho roku) a nepřekážení, či neoznámení trestných podniků, které nalezneme v § 1, 2, 6 až 9, které je trestáno jako zločin žalářem od šesti měsíců do jednoho roku, existuje-li u viníka zvláštní povinnost takové jednání přerušit, nebo jednal-li v úmyslu podporovat pachatele, je trestán těžkým žalářem od jednoho roku do pěti let. Zajímavostí je u urážky prezidenta vyloučení důkazu pravdy i přesvědčení o pravdě.

Předposlední hlava tohoto zákona, **hlava III**, byla v praxi patrně nejužívanější a obsahovala **zločiny ohrožující mír v republice a její vojenskou**

⁷⁴ § 8 : "Kdo úmyslně poškodí na těle presidenta republiky nebo jeho náměstka....předsedu nebo člena vlády u výkonu jich pravomoci nebo pro tento výkon nebo vůbec pro jejich činnost v politickém životě, kdo úmyslně poškodí na těle předsedu zákonodárského sboru, guvernéra Podkarpatské Rusi nebo člena státního soudu u výkonu jich pravomoci nebo pro tento výkon...."

⁷⁵ § 10 2.: "Kdo svémocně sám nebo ve spojení s jinými si osobuje pravomoc vyhrazenou presidentu republiky, zákonodárskému sboru, vládě, guvernéru Podkarpatské Rusi, sboru vykonávajícímu trestní soudnictví nebo veřejnou správu...."

⁷⁶ § 11: "Kdo před dvěma nebo více lidmi presidentu republiky nebo jeho náměstku na cti ublíží vyhrůžkou zlého nakládání nebo jiným hrubě zneuctívajícím projevem nebo ho uvede ve veřejný posměch, kdo pronese o něm obvinění, věda, že tím vážně ohrozí jeho čest...."

bezpečnost.⁷⁷ Tyto činy ovšem neohrožují samotnou bezpečnost státu, ale pouze mírový stav uvnitř země a zájmy branné moci. Patří sem:

nedovolené ozbrojování (§ 13, pod který spadá hromadění, opatřování, přechovávání a rozdělování různé výbroje a výstroje, zejména sloužící vojenským účelům, tvoření a cvičení ozbrojených skupin a zároveň ukládá za takové jednání trest až jednoho roku žaláře, v případě vědomého jednání vedoucího ke vzpouře až pěti lety těžkého žaláře, s možností opuštění od trestání, složi-li zbraně ve lhůtě určení státní správou),

rušení obecného míru (§ 14, kam patří veřejné pobuřování proti státu, ať už pro jeho vznik, samostatnost, jednotnost, formu státního zřízení, proti skupinám obyvatel pro jejich národnost, náboženství, jazyk nebo rasu, či snižování důstojnosti státu a ohrožování obecného míru, za které náleží trest od jednoho měsíce do jednoho roku tuhého vězení. Vlastní interpretace zákona záležela na soudní úvaze soudů, stíhány tak byly například dle rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 3141/1928 „hanlivé výroky o vládě a jejím poměru k sociálním, zákony upraveným vztahům mezi jednotlivými vrstvami obyvatel republiky" a výtky „nedostatku sociálního cítění a nehumánního jednání vůči dělnictvu" dle rozhodnutí nejvyššího soudu č. 2491/1926 Sbírkou⁷⁸),

výzva k neplnění zákonných povinností nebo k trestným činům (§ 15 s tím, že přísnější tresty ukládá za takové jednání osobám, které podněcují ke zločinům dle vojenského nebo branného zákona a to až do pěti let žaláře, jinak od několika dnů do jednoho roku tuhého vězení),

schvalování trestných činů (§ 16, kde najdeme za takové jednání tresty vězení od osmi dnů do jednoho roku, žaláře od šesti měsíců do tří let. Čl. 3 potom říká, že kdo rok po spáchání trestného činu dle §7 a §8 uveřejní, rozšíří, nebo jinak dává veřejnosti k dispozici podobiznu pachatele, nestalo-li se tak na vyžádání veřejného orgánu pro použití v trestním řízení nebo pro vědecké účely, trestán bude pokutou 50-10000 korun nebo vězením od tří dnů do jednoho měsíce). Toto opatření bylo do zákona vloženo, aby se zabránilo inspirování možných dalších pachatelů glorifikací a přílišným zájmem tisku o osobu pachatele politického atentátu. K politickému atentátu vede mnoho pohnutek a jednou z nich může být právě touha se

⁷⁷ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 414

⁷⁸ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 414

zviditelnit zejména, je-li podpořena relativní nízkým věkem pachatele a jeho politickou angažovaností. Na základě těchto úvah chtěl prof. Dr. August Miříčka zavést do trestního zákona i veřejné kárání pachatele takového zločinu. Ne snad pro odplatu formou krutého tělesného bití, ale pro jeho zneuctění před širší veřejností, aby byl kárán, jako bývá kárán nezvedený potomek rukou otcovskou. Toto opatření uzákoněno nebylo.⁷⁹,

nepřátelské sdružování států (§ 17 uvádí: „Kdo založí tajnou organizaci, jejímž účelem je podvracet samostatnost, ústavní jednotnost nebo demokraticko-republikánskou formu státu, kdo znaje účel takového jednání sdružení k němu přistoupí, s ním se stýká, jeho činnosti jakýmkoli způsobem se zúčastní, je nebo jeho členy v jich podvratných snahách hmotně nebo jakýmkoli jiným způsobem podporuje, trestá se za přečin tuhým vezením, od jednoho měsíce do dvou let.“),

šíření nepravdivých zpráv (dle § 18 zejména za účelem znepokojení obyvatel určitého místa, snížení bezpečnosti státu, ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku a možné způsobení "zdražování předmětů potřeby, překotné a hromadné koupě nebo prodeje nebo překotné a hromadné vybírání vkladů", je pachatel takového činu trestán tuhým vězením od osmi dnů do šesti měsíců),

návrat členů bývalé panovnické rodiny nebo podpora takového návratu (kam dle § 19 zařazujeme i pobyt potomků panovnické rodiny na území republiky bez povolení a neoznámení takové skutečnosti je trestáno tuhým vězením od šesti měsíců do jednoho roku, v případě opakovaného prohřešku až pěti lety těžkého žaláře),

hrubá neslušnost (§ 20, který ji uvádí do souvislosti s rušením výkonu pravomoci a snižováním důstojnosti presidenta republiky, jeho náměstka, zákonodárného sboru a jeho orgánů, vlády a jejích orgánů, guvernéra Podkarpatské Rusi, tupením jména republiky, znaku, vlajky nebo barvy, nebo také karikatury presidenta, nebo odstranění a poškození znaku státu za účelem snížení vážnosti republiky a udává za takovou hrubou neslušnost trest v délce až šesti měsíců vězení),

svádění nebo pomáhání k vojenským zločinům nebo nadržování jim (§ 21, trest šest měsíců až pět let žaláře),

nedovolené najímání vojska (§ 22, šest měsíců až pět let žaláře),

⁷⁹MIŘIČKA, August. Poznámky k zákonu na ochranu republiky. In: Právník 1923. Ročník 62. Sešit V. s. 161-169

nedovolené zpravodajství (§ 23, zveřejnění zakázaných nebo takových údajů, u kterých mohl pachatel vědět, že případné zveřejnění ohrozí zájem státu, které je trestán vězením od osmi dnů do šesti měsíců jako přečin),

ohrožování obrany republiky (§24, vývoz zbraní a válečného materiálu do ciziny, zaznamenání údajů o zařízení na ochranu republiky, které je trestáno osmi dni až šesti měsíci vězení nebo pokutou 50 až 10 000 Kč),

ohrožování veřejné správy orgánem moci veřejné (§ 25, protizákonné jednání či nečinnost orgánu veřejné moci, které ohrožuje zájmy veřejné správy, je trestáno vládou určeným orgánem nebo přímo nadřízeným dohlížejícím orgánem veřejné správy, který vyměří pokutu až 10 tisíc korun nebo vězení do tři měsíců trvání), a nakonec

neodstranění nebo zřízení nedovolených pomníků⁸⁰ (upraveno v § 26, zejména se jedná o protistátní pomníky a pomníky zřízeny některému členu rodin, které panovaly na území Rakouska, Uherska, Rakousko-Uherska a v Německé říši).

V **hlavě IV.** nalezneme závěrečná ustanovení pojednávající mimo jiné o **aplikaci zákona** a také souhrnně o **trestních sankcích** k dosažení účelu zákona, kam patří zejména těžký žalář na doživotí nebo pět až dvacet let, peněžité tresty až do výše půl milionu korun a trest zabavení majetku. Dle § 29 je možnost **uložit peněžitý trest** za jakýkoliv čin trestný dle tohoto zákona, zejména **byl-li čin spáchán v úmyslu poškodit republiku nebo ze zjištěnosti**. V případě zločinů dle § 1-5 a § 6 č. 1 a 2, může být uloženo **zabavení jmění** odsouzeného ve prospěch republiky k náhradě škody, kterou svým činem způsobil. **Ztráta čestných občanských práv** (řády, vyznamenání, čestné odznaky, veřejné služby, funkce, akademické hodnosti a veškeré platy z veřejného rozpočtu, právo volit a být volen do veřejných funkcí) je doživotní, neobnovitelná a ukládá se vždy při trestu odnětí svobody v délce aspoň jednoho roku a při činech spáchaných z pohnutky nízké a nečestné. § 34 stanoví, že **může dojít k zastavení periodického tisku, obsahem kterého došlo ke spáchání zločinu nebo přečinu** dle § 1, 3, 5 č. 1, 6 č. 2 a 3, 14 č. 1 a 2, 15 č. 3 a 16 č. 2, a existuje-li důvodná obava, že dojde k opakování takového trestného činu obsahem

⁸⁰§ 26 1.: "Politický (státní policejní) úřad může naříditi, aby byly odstraněny pomníky, nápisy a jiné památky umístěné na veřejném místě nebo tak, že jsou viditelné z veřejného místa, jsou-li rázu protistátního nebo jsou-li zřízeny některému členu rodin panovavších v Rakousku, Uhersku nebo Rakousko-Uhersku, v říši Německé nebo některému členu dynastií panovavších r. 1914 na půdě Německé."

tohoto tiskopisu. Takové řízení potom probíhá před soudem a politickým úřadem. Soud uzná existenci uvedených podmínek a vysloví možnost zastavení konkrétního periodického tiskopisu. Zemský úřad po nabytí právní moci výroku soudu nařídí zastavení vydávání takového tiskopisu až na jeden měsíc (v případě tiskopisu vycházejícího pětkrát týdně), dva měsíce (vychází-li třikrát týdně) a až na šest měsíců v případě tiskopisů ostatních. Vyslovení zákazu se vztahuje i na jinak pojmenovaný tiskopis, který by měl zakázaný nahradit, jako opatření proti prostému obcházení zákazu. Další vydávání zakázaného tiskopisu je trestáno osmi dny až třemi měsíci vězení a při opakovaném prohřešků hrozí trest 14 dnů až 6 měsíců tuhého vězení. § 37 potom stanoví platnost tohoto předpisu i na osoby podřízené vojenské soudní pravomoci.⁸¹

Přílohou tohoto zákona potom byl český překlad zákona č. 134/1885 ř. z. o opatřeních proti obecně nebezpečnému užívání třaskavin a obecně nebezpečnému nakládání s nimi.⁸²

Pro projednávání (i zpětné) některých případů prorady, úkladů o republiku a zrady státního tajemství dle zákona na ochranu republiky byl zřízen nový **Státní soud**. Stalo se tak přijetím zákona č. 51/1923 Sb. z. a n. . Obsazen byl předsedou a jeho náměstkem, které jmenoval pro tříleté funkční období na návrh vlády prezident republiky, soudci z povolání, které jmenoval na dobu jednoho roku prezident Nejvyššího soudu z řad svých soudců a přísedící, kteří byli znalí práva. Pro hlavní líčení byl stanoven šestičlenný senát, ve kterém byli 3 soudci z povolání.

Zřízení speciálního státního soudu bylo odůvodněno problémy se stíháním velezrady dle § 58 trestního zákona z roku 1852, které prokazatelně existovaly, navzdory velmi široce pojaté definici tohoto deliktu a přísným trestům, které za něj byly ukládány. Pro nespolehlivost porot byla velezrada stíhatelná za monarchie pouze před soudem výjimečným a soudem vojenským. V důvodové zprávě ústavně-právního výboru poslanecké sněmovny se uvádí, že celospolečenská agitace politická, národnostní i sociální může zasáhnout až do struktur porotních soudů a ovlivnit tak jejich pohnutky vedoucí k rozhodnutí. Posuzování velezrady až pěti

⁸¹ MILOTA, Albert. Ochrana republiky. In: Slovník veřejného práva československého. Svazek II. s. 1132

⁸² MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 414

politickými nebo národnostními straníky souzeného je nepřijatelné, stejně jako nezákonné delegování jiné poroty, jako tomu bylo v dřívějších dobách. Státní soud je ze své podstaty proti takovým vlivům chráněn a spolu s novou formulací skutkových podstat poskytuje dostatečnou záruku spravedlivého posouzení věci.⁸³

Zákon na ochranu republiky byl vzhledem k pokračující krizi demokracie v Československé republice během 30. let několikrát novelizován a došlo tak k rozšíření některých skutkových podstat a ke zpřísnění některých sankcí. Stalo se tak zákonem č. 124/1933 Sb. z. a n., který k § 14 přidal ustanovení postihující **hanobení Národního shromáždění a jeho orgánů** a v § 34 **zvyšoval ochranu ozbrojených sil a rozšiřoval možnost zastavení periodického tisku**, a zákonem č. 140/1934 Sb. z. a n., který nově zařazoval §14a postihující **veřejné popuzování k nepřátelským činům proti jednotlivcům a skupinám obyvatel z důvodu jejich příslušnosti k demokraticko-republikánskému proudu** obyvatel nebo vůbec stoupenci demokratického řádu Československé republiky. Zejména se tímto cílilo na takové delikty páchané v sudetoněmeckém tisku a docházelo tak k rozšiřování možností vlády proti takovému jednání zasahovat svými opatřeními. Jak víme z historie, snaha ochránit suverénní a demokratickou Československou republiku tímto způsobem, nebyla dostačující.⁸⁴

Na tomto místě bych rád zmínil další dílčí předpisy trestního práva Československé republiky. Jednalo se o zákon č. 124/1924 Sb. z. a n., který odjímal rozhodování o urážkách na cti spáchaných obsahem tiskopisu porotním soudům a omezoval možnost svobodného kritizování a to mu vyneslo přezdívku „náhubkový zákon“. V souvislosti s rozhořčením veřejnosti nad rozbujením korupce ve veřejné správě byl vydán zákon č. 178/1924 Sb. z. a n., o úplatkářství a proti porušování úředního tajemství. Spolu s další novelizací zákona na ochranu republiky byl přijat i zákon č. 125/1933 Sb. z. a n., který měnil zákon o mimořádných opatřeních (č. 300/1920 Sb. z. a n.) a umožnil zavádění mimořádných opatření nejen za války, ale i

⁸³MIŘIČKA, August. Poznámky k zákonu na ochranu republiky. In: Právník 1923. Ročník 62. Sešit V. s. 161-169

⁸⁴MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 415

za situace, které ohrožují stát a jeho zřízení.⁸⁵ Dále také zákon č. 102/1929 Sb. z. a n. o zřízení nucených pracovních kolonií, směřující proti asociálním živlům, kterým se „zločiny staly pramenem obživy“ a dle kterého mohli být žebráci, tuláci a zahaleči, provinivší se majetkovým zločinem, drženi po dobu až pěti let v nucených pracovních koloniích. Dále zde existoval zákon č. 108/1933 Sb. z. a n. o ochraně cti, upravující jednotně pro celou republiku odpovědnost za útoky proti cti. Zvláštní úpravu v tomto případě získal zejména díky specifické formě obrany (soukromá žaloba) a formě útoku (nejčastěji verbální) a přijat byl spolu s dalšími zákony, které měly pomoci s obranou proti narůstajícímu vlivu extremismu v československé společnosti.⁸⁶

Jako poslední z dílčí řady úprav by neměl být opomenut zákon č. 91/1934 Sb. z. a n., který stanovoval **způsob ukládání trestu smrti a doživotních trestů**. Za polehčujících okolností bylo umožněno zmírnit trest smrt na 15 až 30 let vězení, nebo, podle zákona na ochranu republiky, doživotím. Propuštění z výkonu doživotního trestu vězení bylo možné po odpykání si minimálně dvaceti let.⁸⁷

Na závěr této kapitoly bych ještě zařadil exkurz do doby nazývané obdobím nesvobody na území bývalé Československé republiky, abych posléze mohl navázat poválečnou trestněprávní úpravou na našem území.

Vojenská okupace Čech začíná 15. března 1939, den na to vydává Hitler výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava (RGBl. I., S. 485; česky č. 75/1939 Sb.), kterým se němečtí obyvatelé Protektorátu stávají německými státními příslušníky a tak dle ustanovení zákona o říšských občanech (RGBl. I., S. 1146), vydaného 15. září 1935, podléhají německé soudní pravomoci. Ostatní obyvatelé Čech a Moravy se stávají obyvateli Protektorátu Čechy a Morava. Dochází tak k souběžné platnosti dvou právních řádů. Neplatí ovšem, že by se občané Protektorátu řídili výhradně právem autonomním a příslušníci německého národa výhradně právem německým. Soustava soudů českých zůstává zachována, ale vedle ní je

⁸⁵VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 39

⁸⁶VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 502

⁸⁷VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 40

zřízena ještě soustava soudů německých, kterým je postupně udíláno více pravomocí, zejména projednávání politických trestných činů občanů Protektorátu, které je velmi účinným nástrojem zastrašování. 14. dubna 1939 je vydáno nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava (RGBl. I., S. 752) a nařízení o výkonu soudní pravomoci v Protektorátu Čechy a Morava (RGBl. I., S. 754), které se stávají základem pro úpravu trestního práva v Protektorátu. Druhé zmíněné stanovilo konkrétní předpisy německého práva hmotného platné pro německé státní příslušníky na území Protektorátu, jakými procesními předpisy se budou řídit německé soudy na území Protektorátu, konkrétní případy užití autonomního práva a nakonec trestné činy osob neněmecké státní příslušnosti, na které se vztahují trestní říšské předpisy.

Pro německé státní příslušníky na území Protektorátu neplatilo kompletní říšské trestní právo, ale jenom jeho části vyjmenované v §1 nařízení RGBl. I., S. 754. Jednalo se o trestní zákon pro Německou říši (1871), zákon proti zločinnému a obecně nebezpečnému užívání třaskavin z 9. června 1884 (RGBl. I., S. 61), zákon týkající se potrestání odnětím elektrické práce z 9. dubna 1900 (RGBl. I., S. 228), nařízení říšského prezidenta proti neoprávněnému používání silostrojů a jízdnicích kol z 20. října 1923 (RGBl. I. S., 496), zákon o odvrácení politických násilností ze 4. dubna 1933 (RGBl. I. S., 723), zákon proti zákeřným útokům na stát a stranu a k ochraně stejnokrojů strany z 20. prosince 1934 (RGBl. I., S. 1269), zákon o silniční loupeži léčkami na automobily z 22. června 1938 (RGBl. I., S. 651), článek 5 zákona proti nebezpečným zločincům ze zvyku a o opatřeních zajišťovacích a polepšovacích z 24. listopadu 1933 (RGBl. I., S. 995).

Pokud nešlo použít na trestný čin příslušníka německého národa německého práva, použilo se právo protektorátní. Taková situace mohla nastat, pokud byl čin trestný podle autonomního práva a nikoliv podle práva říšského (pokud tento předpis neodporoval smyslu převzetí ochrany Německou říší a nepozbyl účinnosti pro rozpor s předpisy výše zmíněného nařízení.

Nařízení o výkonu soudní pravomoci v Protektorátu Čechy a Morava staví na zásadě, že trestné činy osob s občanstvím jiným, než německým, projednávají soudy protektorátní dle protektorátního práva hmotného i procesního. Nesmí dojít ke stanovení výjimek, kromě těch uvedených v § 15 (kam patří zejména jednání proti

německé okupační moci a trestné činy politické povahy). Německý státní příslušník nemohl být stíhán u protektorátního sudu a nemohl u něj vznést ani soukromou žalobu. Pro protektorátní státní příslušníky platilo, že se aplikovalo německé právo při spáchání protiprávního činu na území Německé říše mimo Protektorát. Došlo-li k protiprávnímu jednání mimo území Německé říše, pravomoc ke stíhání měl protektorátní soud (nejednalo-li se o protiprávní jednání stíhané výlučně německým soudem v Protektorátu).

Trestné činy osob nepřislušejících k německé státní příslušnosti byly upraveny v několika předpisech říšského práva. Konkrétně se jedná o ustanovení trestního zákoníku pro Německou říši z 15 května roku 1871 (§ 80-93a upravující velezradu a zemězradu, §94 upravující útoky proti Vůdci a říšskému kancléři, § 102-104 pojednávající o nepřátelském jednání proti spřáteleným státům, § 110 upravující vyzývání k neuposlechnutí zákonů a § 110 upravující vyzývání vojáků k neposlušnosti, § 134a a 134b, ve kterých najdeme spílání Říši nebo straně, § 135 upravující nevážnost k výsostným znakům, § 141 upravující svádění ke zběhnutí, § 141a pojednávající o najímání k cizozemské vojenské službě, § 143a poškození branných prostředků, § 239a upravující vyděračskou loupež dítěte a § 353b a 353c upravující porušení tajemství při kterém dojde k ohrožení důležitých veřejných zájmů Říše), zákon o silniční loupeži léčkami na automobily z 22. června 1938 (RGBl. I., S. 651) a konečně ustanoveními říšského trestního zákoníku upravujícími přípravování a opomenutí oznámení připravovaného zločinu (§ 49a a § 139) navázané na zločiny vyjmenované výše.

Německého trestního práva se užila také v případech trestného činu proti německé branné moci, proti nositeli německého úřadu nebo úřadu NSDAP, proti příslušníkům branné moci nebo jejich průvodu, kteří se zdržují z rozkazu Říše na území Protektorátu, z politických pohnutek nebo pro jejich úřední a služební činnost. Od roku 1940 bylo pro německé státní příslušníky trestné také nedbalostní jednání proti příslušníkům německé branné moci.

Rok 1941 přinesl druhé nařízení o výkonu trestního soudnictví v Protektorátu (RGBl. I., S. 248), které rozšířilo aplikaci německého práva na případy trestných činů proti složkám NSDAP spáchaných v nemovitostech těchto složek strany.

Německý trestní zákoník ve svém novelizovaném § 2 stanovil, že potrestán bude i ten, kdo spáchal čin zasluhující si potrestání dle základní myšlenky trestního zákona a podle zdravého cítění lidu. Nelze-li užít smyslu trestního zákona, užije se základní smysl zákona, který se na perzekuci za takové jednání nejlépe hodí. Tím se prolomila zásada „nullum crimen sine lege”.

Dle německého trestního práva mohl být udělen trest smrti, který byl vykonáván stětím (případně pro čin proti veřejné bezpečnosti nařízením říšské nebo zemské vlády oběšením). Dalším trestem byla káznice (doživotně, nebo dočasně na jeden rok až patnáct let s pracovní povinností), vězení (den až pět let, na vlastní žádost možné zařazení do pracovního procesu), pevnostní vazba (doživotní, nebo dočasně na jeden den až maximálně na 15 let, spojené s dozorem nad zaměstnáním). Dále zde nalezneme ochranná opatření, kam patří umístění v léčebném nebo ošetřovacím ústavu, umístění v léčebně pijáků nebo v léčebně abstinenční, umístění v robotárně, zajišťovací vazba, kastrace nebezpečných zločinců a zákaz výkonu povolání.⁸⁸

Z dalších norem německého práva pro toto období bych ještě zmínil Hitlerův výnos ze 7. června 1939 (RGBl. I., 1023), kterým udělil milost pachatelům odsouzeným před 1. prosincem 1938 dle československého práva za účast v NSDAP, DNSAP, DNP, SHF, SPD a jejich organizačních složkách a pobočných organizacích a vůbec pachatelům odsouzeným za delikty spáchané v boji za udržení německví v Sudetech a návrat tohoto území k Říši. Nařízení říšského protektora ohledně nedovoleného držení zbraní (prvním bylo V.Bl., S. 62 z 1. srpna 1939), kterým se zakazovalo přechovávat nejenom střelné zbraně, ale i běžné předměty svojí povahou určené ke způsobení zranění, majitel nemovitosti byl zodpovědný za to, že se na ní nenachází žádné zbraně a nedovolené držení zbraní a třaskavin bylo jedním z nejčastějších trestných činů obyvatel Protektorátu.

V návaznosti na atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha dne 27. května 1942 došlo k vyhlášení výjimečného stavu v Protektorátu

⁸⁸TAUCHEN, Jaromír. Trestní právo v Protektorátu Čechy a Morava. In: Protektorát Čechy a Morava - Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy). Ostrava: Key publishing. 2010. s 64-70

Čechy a Morava až do 2. července 1942. Došlo ke zřízení stanných soudů pro trestné činy spáchané v přímé souvislosti s atentátem (zejména šlo o porušení povinnosti sdělit skutečnosti vedoucí k objasnění útoku, delikvent byl spolu se svou rodinou zastřelen a jeho majetek zkonfiskován. Na to navazovalo nařízení na obranu proti podporování Říši nepřátelských činů (V.Bl., S. 182) z 3. července 1942, dle kterého byl smrtí trestán ten, kdo věděl o osobě nepřátelské Říši, pomáhal jí, přechovával jí anebo neoznámil tuto skutečnost úřadům.⁸⁹

V souvislosti s okupací území Čech a Moravy nelze nezmínit Slovenský stát. Již v programovém prohlášení krajinské vlády z 21. února 1939, předneseném na půdě sněmu Slovenské krajiny jejím předsedou J. Tisem najdeme zmínky o budování slovenského státu. Po nátlaku Německa a pohrůžce, že po obsazení Čech a Moravy dojde k zabránění území Slovenska vojsky Maďarska, dochází na zasedání krajinského sněmu v Bratislavě dne 14. 3. 1939 k přijetí zákona „o samostatnom Slovenskom štátě“, který se stává prvním zákonem (č.1) nově vzniklého Slovenského zákoníku. Ten samý den je jmenována první vláda s neomezenou nařizovací pravomocí až do vydání ústavy Slovenského státu. Německo zde vystupuje jako jediný možný garant samostatnosti nově vzniklé země a 23. března je uzavřena ochranná smlouva (Schutzvertrag).

Na základě této smlouvy Německo vydržuje na vyhrazeném slovenském území brannou moc a staví vojenská zařízení mimo dosah kompetencí slovenských orgánů. Dochází ke koordinaci zahraniční, hospodářské a branné politiky a za to se Německo zavázalo garantovat slovenskou samostatnost a územní integritu na dalších 25 let. Německý vliv byl prosazován například prostřednictvím tzv. berátorů, tedy poradců, jejichž činnost nebyla upravena žádnými normami a postupně byli dosazováni do ústředních slovenských úřadů a institucí, dokonce do ústředního sekretariátu HSLŠ (Hlinkova slovenská lidová strana).

Roku 1944 se samostatnost Slovenska stává pouhou fikcí, protože se stává fakticky okupovaným územím, na kterém probíhají regulérní vojenské operace.

⁸⁹ TAUCHEN, Jaromír. Trestní právo v Protektorátu Čechy a Morava. In: Protektorát Čechy a Morava - Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy). Ostrava: Key publishing. 2010. s 73-78

Povstání, vypuknuvší koncem srpna 1944 na území Slovenska, se už hlásilo k myšlence obnovení ČSR a zanechalo představitele Slovenského štátu v izolaci a v dubnu roku 1945 už postrádá tento útvar základní atributy a stává se minulostí.⁹⁰

Po roce 1939 zůstávají na Slovensku v platnosti prakticky všechny předpisy z období druhé republiky (1. října 1938 - 14. března 1939, tedy od obsazení Sudet po odtržení Slovenska). Postupně dochází zejména k rozšíření a zpřísnění ochrany státu. To se stalo zákonem o trestných činech proti státu (č. 320/1940 Sl. z.) nahrazujícím zákon na ochranu republiky z roku 1923, který rozšířil okruh politických deliktů a zpřísnil jejich postihování. Zákon o zvýšeném trestání podvratné činnosti (č. 166/1941 Sl. z.) byl přijatý za účelem odstrašení a eliminace pokusů o aktivní odpor proti režimu. Po vypuknutí Slovenského národního povstání je přijata celá řada opatření, zejména v souvislosti s nařízením vlády č. 142/1944 Sl. z., které měnilo ustanovení zákona o obraně státu, ohledně urychleného trestního řízení, o stanném právu a o výkonu trestu smrti v stanném řízení.⁹¹

⁹⁰ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 491-501

⁹¹ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 504

5. Trestněprávní ochrana státu v letech 1945 - 1950

Po osvobození našeho území a ukončení války pro Československo, ke kterému došlo definitivním osvobozením Prahy 9. května 1945, začalo období, kterému se také někdy říká **období třetí republiky**. Mezi lety 1945 a 1948 také došlo k mnoha dynamickým a dramatickým změnám, které se ukázaly rozhodující pro následujících více než 40 let. Právě v tomto období dochází ke krystalizaci nových mocenských struktur, které se definitivně prosadí po únoru 1948. Dne 28. října 1945 zahájilo činnosti **Prozatímní národní shromáždění**, které připravilo volby **do Ústavodárného národního shromáždění**, ve kterém se nejsilněji zastoupenou politickou stranou stali komunisté. Do čela vzniknuvší vlády byl postaven Klement Gottwald, který vyhlásil její tzv. **budovatelský program**, který například spolu s odmítnutím **Marshallova plánu** dával jasně najevo, jakým směrem bude orientována další politika Československa. K vyvrcholení politické krize v únoru 1948 došlo vznikem Akčních výborů, Lidových milic, nerozhodností nekomunistických ministrů a v neposlední řadě špatným odhadem politické situace prezidentem Benešem, kterému byl 25. února 1948 předložen návrh na složení nové vlády, kde již komunisté měli monopol moci. Návrh byl okamžitě přijat a ještě ten samý večer Prahou prošel průvod Lidových milicí.⁹²

Ústavní dekret o obnovení právního pořádku z 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. stanovil, že po osvobození pozbývají význam veškeré změny zavedené na úseku trestního práva okupanty a jejich přísluhovači (samotný dekret zůstává v platnosti dle usnesení vlády z 27. července 1945, které bylo publikované vyhláškou ministerstva vnitra č. 30 /1945 Sb.). Na Slovenském území jsou jednotlivé právní předpisy rušeny článkem IV. nař. č. 53 /1945 Sb. zák. SNR. Došlo tak k formálnímu návratu trestního práva do stavu před vypuknutím druhé světové války.

Osvobozená země se musela vypořádat s těmi, kteří se dopustili zločinu na českém a slovenském národu a těmi, kteří kolaborovali s nacisty.⁹³ Na to pamatovala

⁹²VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 390-391

⁹³VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 40

již **londýnská vláda** a připravila pro prezidenta republiky návrh dekretu, který prezident také podepsal (č. 6/1945 Úř. Věšt.). Text tohoto dekretu nakonec ve skutečných podmínkách neobstál, a proto byla připravena nová verze, již rozvržená do dvou samostatných prezidentských dekretů - dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, který vešel ve známost jako **velký retribuční dekret**, a dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb. o Národním soudu. Pro trestání drobných provinění v tomto směru byl vydán dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. o potrestání některých provinění proti národní cti, zvaný též **malý retribuční dekret**. Slovenská národní rada zvolila vlastní úpravu retribuční svými nařízením (č. 33/1945 Zb. n. SNR) a proto byla **působnost dekretů omezena na území České republiky**.⁹⁴

Velký retribuční dekret (dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech) obsahoval ve svém úvodu text, který zde předkládám pro ilustraci pohnutek vedoucích k jeho přijetí. „O přísnou spravedlnost volají neslýchané zločiny, kterých se dopustili nacisté a jejich zrádní spolupíníci na Československu. Porobení vlasti, vraždění, zotročování, loupení a ponižování, jehož obětí byl československý lid, a všechna ta stupňovaná německá zvěrstva, kterým bohužel pomáhali anebo asistovali i zpronevěřivší se občané českoslovenští, z nichž někteří zneužili při tom i vysokých úřadů, mandátů nebo hodnotí, musí dojít zaslouženého trestu bez průťahu, aby nacistické a fašistické zlo bylo vyvráceno z kořene.“ Vlastní skutkové podstaty jednotlivých deliktů dekret formuloval zejména s odkazem na zákon na ochranu republiky ze dne 19. března 1923, č. 50 Sb. a na trestní zákon z roku 1852, k tomu sám přidával formulace několika nových skutkových podstat.

Dekrety měly platnost jeden rok a zpětnou působnost, výslovně bylo stanoveno, že se vztahují na činy spáchané od 21. května 1938. Stíhání bylo řízeno mimořádnými lidovými soudy a Národním soudem. **Mimořádné lidové soudy** byly zřízeny v sídlech soudů krajských a rozhodovaly v pětičlenných senátech (předseda, kterým byl soudce z povolání, a 4 přisedící z lidu, které jmenovala vláda podle

⁹⁴ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 505

seznamu dodaného ONV, předsedy senátů jmenoval přímo prezident. Rozhodnutí retribučního soudu mělo padnout do tří dnů, jinak věc měla být postoupena soudu řádnému. Proti rozsudku lidového soudu nebylo řádného opravného prostředku. **Národní soud** (zřízený doplňujícím dekretem o Národním soudu č. 17/1945 Sb.) fungoval jako soud trestný nebo čestný. V obou případech měli být souzeni vedoucí činitelé okupačního aparátu, prezidenta a členy vlád tzv. Protektorátu, představitele kolaborantských organizací (mezi které patřily například organizace Vlajka a Svaz zemědělství a lesnictví), novináře propagující fašismus a další osoby zastávající významná a vedoucí místa v hospodářském či politickém životě a měly tudíž být vzorem pro spoluobčany. Ke stíhání čestným soudem potom stačilo nechovat se jako věrný a čestný občan, nemuselo dojít ani k trestnému jednání. Osazenstvo Národního soudu tvořily sedmičlenné senáty, ve kterých byl předseda (soudce z povolání) a šest lidových přísedících. Předseda byl jmenován na návrh vlády prezidentem a přísedící byli ustaveni vládou ze seznamů, které dodaly zemské národní výbory.⁹⁵

Velký retribuční dekret dělil delikty v hlavě I na **zločiny proti státu** (od § 1 do § 4, patří sem zejména úklady o republiku, příprava úkladů, ohrožení bezpečnosti republiky, prorada, zrada státního tajemství, vojenská zrada a násilí proti ústavním činitelům, členství v kolaborantských organizacích, propagace, podpora nebo schvalování fašismu a nacismu a opatření jejich přísluhovačů, členství v nacistických politických organizacích, rozvracení snahy vedoucích k obnově republiky v zahraničí, ohrožování jejich občanů a poškozování jiných zájmů republiky), **zločiny proti osobám** (od § 5, zločin veřejného násilí, loupeže lidí, nakládání s člověkem jako s otrokem, vraždy, zabití, těžkého poškození na těle, loupeže dětí, omezení osobní svobody člověka, vydírání, nařízení nucené práce, zvýšeného ohrožení státu, způsobení smrti jakýmkoliv úkonem moci úřední a to ve službě nebo v zájmu Německa, či jiného nepřátelského státu), **zločiny proti majetku** (od § 8, kam patří opět deliktní jednání ve službách Německa a jiného republiky nepřátelského státu nebo hnutí a to zejména zlomyslné poškození cizího majetku, žhářství, loupež, násilné vpadnutí do cizího statku, krádež, způsobení škody úkonem veřejné moci a obohacení se zneužitím tísně jiného. Konečně, § 11 popisuje zločin **udavačství** („Kdo v době zvýšeného ohrožení republiky ve službách nebo v zájmu nepřítelů,

⁹⁵ VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993 s. 44

nebo využívaje situace přivoděné nepřátelskou okupací jiného pro nějakou skutečnou nebo vymyšlenou činnost udal, trestá se za zločin těžkým žalářem od pěti do deseti let. Zavínil-li však udavač svým udáním ztrátu svobody československého občana, trestá se těžkým žalářem od deseti do dvaceti let. Mělo-li udání za přímý nebo nepřímý následek ztrátu svobody většího počtu lidí nebo těžkou újmu na zdraví, trestá se doživotním žalářem, mělo-li za následek něčí smrt, trestá se smrtí.").

Trestem za tato deliktní jednání byl především až doživotní žalář nebo v případech zvláště přitěžujících okolností smrt. S odsouzením se potom pojila doživotní nebo dočasná ztráta občanské cti, což mělo za následek například ztrátu volebního práva, práva zastávat funkce ve spolcích, práva být zaměstnavatelem a práva vykonávat svobodná zaměstnání.⁹⁶

V prezidentském dekretu nenajdeme řešení menších provinění proti národní cti, bylo proto nutné formulovat další právní předpis, který by takové jednání postihoval. Tím se stal dekret č. 138/1945 Sb. z 27. října, tzv. **malý retribuční dekret**, o trestání některých provinění proti národní cti. Dle tohoto dekretu soudily a trestaly až rokem vězení, veřejným pokáráním a pokutou do výše jednoho milionu korun okresní národní výbory **provinění proti národní cti v době nesvobody** (chování nepřístojné, urážlivé vůči národní cti a národnímu cítění).

Ve stejný den pak byl vydán dekret o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé v době revoluční⁹⁷. Zpětně se zde stanovila zákonnost jejich zajištění.⁹⁸ V tomto dekretu se odráží poválečná tendence vypořádat se rychle, rázně a zároveň jednoduše s nežádoucími jevy nacistické okupace. Cílit měl především na drobné kolaboranty, jejichž jednání nevedlo ke ztrátě života spoluobčanů, k majetkové škodě ani nešlo kvalifikovat jako zločin proti státu a nešlo tudíž řešit dle velkého retribučního dekretu.

Bohužel na základě tohoto předpisu docházelo často k odsouzení i domnělých provinilců vlivem příliš vágních formulací jednotlivých ustanovení. Problematické

⁹⁶VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 505

⁹⁷dekret č. 137 Sb.

⁹⁸VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993 s. 45

také bylo obsazení soudu, kde sice měl být alespoň jeden práva znalý člen, ale zbytek členů tvořilo laické obyvatelstvo a docházelo k porušování základních principů objektivního procesu (například nedodržení elementárních požadavků na prokázání zavinění) a ke svévoli v rozhodování. K napravení této situace mělo dojít prováděcí směrnicí ministerstva vnitra (MV č. B-2220-23/11-45-I/2), která nebyla publikovaná ve Sbírce zákonů a tudíž nebyla obecně přístupná, ale stanovila, že pro posouzení urážlivosti jednání se v tomto případě musí brát jako měřítko průměrné národní uvědomění Čechů a Slováků v době spáchání činu, zejména se má vycházet z národního cítění v okolí pachatele. V odstavci 10 pak směrnice demonstrativně vypočítává, v čem mohlo spočívat ono nepřístojné chování, které uráží cítění českého a slovenského lidu.⁹⁹

Očistu mezi veřejnými zaměstnanci upravovala další norma s celostátní působností, dekret č. 105/1945 Sb. o očistných komisích pro prozkoumání činnosti veřejných zaměstnanců. Dekret stanovil, že při okresních národních výborech v sídlech krajských soudů a při zemských národních výborech v Praze, Brně a expozituře v Ostravě, stejně tak i v Bratislavě, se zřídily vrchní očistné komise a způsob jednání před nimi.¹⁰⁰

Slovenská úprava položila jako první právní základy retribuice. Slovenská národní rada vydala dne 15. května 1945 nařízení o potrestání fašistických zločinců, okupantů, zrádců a kolaborantů a o zřízení lidového soudnictví¹⁰¹, prováděcí nařízení (č. 55/1945 Zb. nar. SNR) bylo připojeno 5. června 1945. Rozeznávalo se **pět retribučních deliktů** (zločin fašistické okupace, domácí zrady a zrady na povstání, trestný čin kolaborace a provinění kolaborace, za které mohl být uložen trest smrti, vězení, zbavení občanských práv a podobně), opět se jedná o nařízení se zpětnou působností, tedy vztahující se na činy vykonané před jeho přijetím.¹⁰²

⁹⁹VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 506

¹⁰⁰VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993 s. 45

¹⁰¹nařízení č. 33/1945 Zb. nar. SNR

¹⁰²VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993 s. 42

Podobně jako v českých zemích rozhodoval i na Slovensku **Národní soud a okresní lidové soudy**, vedle kterých ovšem fungovaly **místní lidové soudy** v každé politické obci. Těmto místním lidovým soudům příslušelo rozhodování o provinilcích fašistického režimu. Tam patřili zejména zakladatelé a organizátoři místních buněk HSLŠ a Hlinkových gard, propagátoři spolupráce s Německem, účastníci protikomunistických a protidemokratických akcí a rasových nebo náboženských štvanic a ti, kdo se obohatili na úkor svých spoluobčanů. Za takové jednání pak náležel trest smrti, nucené práce až na dva roky, ztráta občanských práv až na 15 let s možností zmírnění trestu pozdější účastí na povstání nebo záchranou slovenských životů.¹⁰³

Celkový účet trestních řízení na základě retribučních předpisů ohledně potrestání nacistických zločinců je velmi obsáhlý. Na Slovensku evidujeme do konce roku 1947 přes 34 000 věcí předaných žalobě z toho téměř 33 868 vyřízených, z více než 20 000 osob žalovaných u okresních soudů bylo odsouzeno pouze 8 055 a ostatní zproštěni. Trest smrti byl vykonán ve 29 případech, odsouzeno k němu bylo 65 osob. Nejvíce udíleným trestem bylo vězení v délce jednoho roku (2 950 osob), nejméně pak vezení na 30 let (129 osob). Národní soud v Bratislavě soudil 83 obžalovaných, 17 z nich dostalo trest smrti, 49 potom trest odnětí svobody, 2 veřejní pokárání, u pěti bylo upuštěno od potrestání a 10 bylo osvobozeno. Na území českých zemí potom bylo vyřízeno přes 130 000 trestních oznámení (38 316 před lidovými soudy, 4 000 před řádnými, zbytek byl projednáván před okresními národními výbory anebo bylo upuštěno od stíhání, například pro nedostatek důkazů). Trest smrti si za svoje činy vyslechlo 713 osob, k doživotí jich bylo odsouzeno 741, 19 888 k dočasnému žaláři a 745-ti osobám nebyl uložen žádný trest. Národní soud v Praze odsoudil 64 osob celkem, z toho 18 k trestu smrti (3 byli omilostněni) a 7 na doživotí.¹⁰⁴

I mimo oblast trestání nacistických zločinů dochází v této době k vydávání celé řady právních předpisů obsahujících ustanovení trestního práva. Jedná se například o znárodňovací dekrety prezidenta republiky č. 100 až 103/1945 Sb. a zákon o správnosti jednání v souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a

¹⁰³VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 506-507

¹⁰⁴VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993 s. 46

Slováků.¹⁰⁵ Až doživotní žalář, za zvláště přitěžujících okolností, ukládal za poškození budov, zařízení, strojů, náradí nebo jiných věcí užívaných k provozu podniku národního, znárodněného nebo pod národní správou zákon č. 165/1946 Sb. o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou. Ochrana výdobytků národní a demokratické revoluce vyžadovala přijetí množství několika samostatných zákonů, jejichž přijetí provázely i bouřlivé střety ve vládě i v jednotlivých výborech Ústavodárného Národního shromáždění Československé republiky (ÚNS). Mezi tyto zákony patří zákon č. 15/1947 o stíhání černého obchodu a podobných pletich (přidával řadu nových skutkových podstat a umožnil ukládat v závažných případech velmi vysoké tresty - při ohrožení života a branné moci státu například trest smrti, 10 až 20 let nebo doživotí v těžkém žaláři za zločiny a za přečiny potom až deset let těžkého žaláře), zákon č. 27/1947 Sb. o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu (s tresty až do deseti let žaláře a pokuty do výše jednoho milionu korun), zákon č. 107/1947 Sb. o opatřeních proti neoprávněnému přechodu státních hranic (zejména cílený na vystěhované a odsunuté osoby německé a maďarské národnosti, které se neoprávněně navrátily na území Československé republiky a na ty, kteří jim pomáhali a poskytovali útočiště nebo zaměstnání s tím, že za taková jednání ukládal okresní národní výbor vězení v délce až šesti měsíců a pokutu do 50 000 Kčs) a zákon z 24. listopadu č. 182/1947 Sb. o stíhání trestných činů proti státu, který byl patrně nejvýznamnější trestněprávní normou z hlediska ochrany státu tohoto období. Stanovil, že veškeré trestné činy proti státu na celém území republiky, stíhají se podle zákona č. 50/1923 Sb., ve znění předpisů, které jej mění a doplňují a byly vydány před 30. 9. 1938, a před soudy, které zřídil zákon č. 68/1935 Sb. o vrchních soudech státních, případně před soudy určenými k řízení ve věci trestných činů dle zákona na ochranu republiky.¹⁰⁶

Trestní právo po únoru 1948, v souladu se Stalinovou tezí o neustálém zostřování třídního boje a zvýšením aktivit nepřátel lidově demokratického tábora, stává se zejména **nástrojem třídně pojaté represe**. Zákon by měl zejména působit preventivně svými přísnými tresty. Dosavadní právní úprava byla sice k tomuto účelu použitelná taktéž, jak dokládá případ generála Heliodora Píky, který byl z

¹⁰⁵zákon č. 115/1946 Sb.

¹⁰⁶VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993 s. 46-47

armády propuštěn na konci února 1948, pátého května téhož roku byl zatčen a obviněn z velezrady, ze spolupráce s anglickou zpravodajskou službou za války a po ní, sabotování organizace našich jednotek v SSSR a v lednu následujícího roku byl odsouzen k trestu smrti státním soudem v Praze a 21. června 1949 popraven.¹⁰⁷ Ale patřičným výrazem těchto tendencí se již stal zákon na ochranu lidově demokratické republiky¹⁰⁸, projednaný a přijatý nově zvoleným Národním shromážděním na podzim roku 1948. Tento zákon zrušil a plně nahradil dosud platný zákon na ochranu republiky z roku 1923. Nově a to zejména přísněji a vágněji upravoval odpovědnost za trestné činy proti vnější a vnitřní bezpečnosti státu a proti mezinárodním vztahům. Spíše než funkci preventivní tak plnil **spíše funkci represivní**, jak je vidět například na ustanovení § 59, které říká, že podmíněčného trestu není možné uložit za zločin podle tohoto zákona nikdy, v případě přečinu a přestupku tehdy, kdy výkon trestu vyžaduje veřejný zájem.¹⁰⁹

Zákon samotný se dělí na pět hlav.

V **hlavě I.** pojednává o trestných **činech proti státu** (velezrada, sdružování proti státu, pobuřování proti republice, hanobení republiky).

V **hlavě II.** pak o **trestných činech proti vnější bezpečnosti státu** (vyzvědačství, vyzvědačství proti spojenci, nedbalé uchovávání státního tajemství, ohrožení obrany republiky, válečné škůdnictví, válečná zrada, nedovolené zpravodajství, účast a nadržování při vojenském zločinu nebo přečinu).

V **hlavě III.** najdeme **trestné činy proti vnitřní bezpečnosti státu** (útoky na život ústavních činitelů, tělesné poškození ústavních činitelů, spolčení k útokům na ústavní činitele, násilí na ústavních činitelích, osobování si pravomoci ústavních činitelů, vzbouření, násilí na veřejných sborech, ublížení na cti prezidentu republiky, hanobení některých ústavních činitelů, podpora a propagace fašismu a podobných hnutí, popuzování, hanobení rasy nebo národa, zneužití úřadu duchovního, nedovolené ozbrojování, šíření poplašné zprávy, podněcování k trestnímu činu a k neplnění zákonných povinností, schvalování trestného činu, nepřekážení nebo neoznámení trestného činu, sabotáž, ohrožování jednotného hospodářského plánu z nedbalosti).

¹⁰⁷FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka Publishers, 2007. s. 400

¹⁰⁸zákon č. 231/1948 Sb.

¹⁰⁹VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 621

Předposlední, **hlava IV.**, pojednává o **trestných činech proti mezinárodním vztahům** (prorada, neoprávněné opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu, poškozování zájmu republiky v cizině, hanobení spojeneckého státu a podněcování k útočné válce)

Hlava V. obsahuje společná a závěrečná ustanovení.

Na podzim roku 1948 je zahájeno **období tzv. právnické dvouletky**, kdy mělo dojít k urychlené přípravě návrhů norem, které změní celý právní systém, a mezi které patří i návrh trestního zákona a trestního řádu.¹¹⁰ Dosavadní demokratická právní úprava nevyhovovala z důvodu nadstranickosti, nadtřídnosti, apolitičnosti a liberalismu, nemluvě o přísném dodržování formální stránky celého procesu. Bylo proto nutné připravit takové zákony, které již vyjadřují vůli dělnické třídy, kterou také chrání a které poskytují právní ochranu režimu, představitelům režimu a které jsou dostatečně lidové a srozumitelné, aby je bylo možné použít pro účely boje proti překážkám na cestě k vybudování společnosti dle představ vládnoucí komunistické strany. Na konkrétní právní předpisy vzešlé z této snahy se zaměřím v další kapitole.

¹¹⁰JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*, 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 162

6. Trestněprávní ochrana státu od 50. let

Ministerstvo spravedlnosti připravilo v rámci rekodifikačních aktivit právnické dvouletky nový trestní zákon (zákon č. 86/1950 Sb.) a trestní zákon správní (zákon č. 88/1950 Sb.), na které navazoval trestní řád (zákon č. 87/1950 Sb.) a trestní řád správní (zákon č. 89/1950 Sb.). Ten samý rok Národní shromáždění přijímá doplněk k trestnímu zákonu a to zákon na ochranu míru (č. 165/1950 Sb.), který ukládá trest odnětí svobody tomu, kdo narušuje mírové soužití národů podněcováním k válce, propagací války anebo válečnou propagandu podporuje.¹¹¹ Zákon byl přijat ve spolupráci spolu s ostatními představiteli sovětského bloku jako reakce na zostřující se mezinárodní situaci. Pro práce na nových kodifikacích bylo často využíváno výsledků nedokončených rekodifikačních prací z první republiky a to zejména v oblasti sjednocování předpisů s celorepublikovou působností, které upravují oblasti trestního práva, trestního práva správního a vojenského trestního práva. **Vzorem nové úpravy se ovšem stalo především právo sovětské**, zejména ohledně vymezení účelu trestního zákona, koncepce trestní odpovědnosti, definice trestného činu a účelu trestání.

Přijetí těchto velkých kodifikací **ukončilo dobu dualismu** recipovaného rakouského a uherského práva i dualismus práva obecného a vojenského. V druhé polovině 50. let pak došlo k dílčí novelizaci trestněprávních předpisů, spojené s částečným uvolněním politické situace, pod vlivem negativních zkušeností s dosavadní úpravou. Problémy v 50. letech přinášela nízká úroveň samotných předpisů, špatná profesní připravenost a nedostatek soudců a prokurátorů (většina jich absolvovala pouze rychlokurz Právnické školy pracujících), tlak na správné třídní rozhodování, rozjitřená společenská atmosféra a v poslední řadě je třeba zmínit absenci judikatury, komentářů a teoretických prací k nové právní úpravě, kterou přinesla náhlá masivní rekodifikace a nové, často vágní, zavedené předpisy musela praxe teprve zpracovat, vyložit a prověřit. Byla sice možnost využít za tímto účelem některé starší zdroje, to však nelze považovat za skutečně použitelné, protože heslem tehdejšího práva byl, mimo jiné, i důsledný rozchod s buržoazními předpisy.¹¹²

¹¹¹ § 1 zákona z 20. prosince 1950, č. 165 Sb., na ochranu míru : "Kdo se pokusí rozrušit mírové soužití národů tím, že jakýmkoliv způsobem podněcuje k válce, válku propaguje anebo válečnou propagandu jinak podporuje, dopouští se trestného činu proti míru."

¹¹² VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 622

Zákon č. 86/1950 Sb. (trestní zákon) z 12. července 1950 se dělí na **dvě části - obecnou a zvláštní**. Hned v úvodu (§ 1) najdeme **účel trestního zákona**, kterým je **ochrana lidově demokratické republiky, její socialistické výstavby, zájmů pracujícího lidu a jednotlivce a výchova k dodržování pravidel socialistického soužití**. Tohoto účelu má se dosáhnout pomocí pohrůžky tresty, ukládáním a výkonem trestů a ochranných opatření. **Účelem trestu** je v tomto složitém období přechodu od kapitalismu k socialismu **zneškodnění nepřátel pracujícího lidu**.¹¹³ Dále měl trest pachatele **převychovat** a výchovně zapůsobit na celou společnost. Najdeme zde po sovětském vzoru přejatou definici trestného činu - materiální pojetí, kde je trestné takové společensky nebezpečné a zaviněné jednání, které trestní zákon za trestné označuje. Jediným deliktem dle dikce tohoto zákona byl trestný čin. Trestán byl také pokus nebo návod a pomoc k trestnému činu. Trestní odpovědnost byla stanovena na 15 let věku.

Z trestů zákoník zná **tresty hlavní** (smrt, odnětí svobody, nápravná opatření) a **vedlejší** (ztráta občanských trestních práv, ztráta státního občanství, vyloučení z vojska, ztráta vojenské hodnosti, propadnutí jmění, peněžitý trest zde nenajdeme jako přežitek a trest sloužící zejména majetným vrstvám, zákaz činnosti, vyhoštění, zákaz pobytu, uveřejnění rozsudku a ztráta věci). V samostatné části byla obsažena ustanovení o trestání mladistvých (při spáchání činu dovršil pachatel 15. rok, ale nebylo mu ještě 18), kdy je zvláště kladen důraz na výchovnou část trestu.¹¹⁴ Majetkový trest zde nahrazoval trest nápravního opatření, převzatý ze sovětského práva. Odsouzený pod dohledem kolektivu musel řádně vykonávat svou práci a vést spořádaný život, z pracovní odměny mu bylo ve prospěch státu odváděno až 25%. S tímto trestem se často pojilo zhoršení pracovního zařazení (umístění na nižší funkci) nebo změna pracoviště. Po odpykání vlastního trestu mohl být odsouzený zařazen až na dva roky do tábora nucených prací. Zpravidla úprava poskytovala, zejména díky širokému rozpětí trestní sazby, možnost zohlednit u každého případu jeho zvláštní okolnosti (zejména původ a politické postoje pachatele).

¹¹³ VIESKA, Juraj. *Ochrana lidově demokratické republiky*. Praha: Orbis. 1951. s. 8

¹¹⁴ VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993 s. 46-47

Delikty nebyly dělené na politické a kriminální, ale skutkové podstaty jednotlivých trestných činů byly podle skupin chráněných zájmů rozděleny mezi deset hlav zvláštní části.¹¹⁵ Systematika uspořádání je taková, že na prvním místě jsou trestní ustanovení chránící zájmy státu, společnosti a pracujícího lidu, v dalších pak zájmy jednotlivců. **Z hlediska této práce jsou zejména důležitá ustanovení hlavy I. zvláštní části (§ 78 až § 129 včetně), kde najdeme úpravu trestných činů proti republice.** Zdánlivě se jedná o velmi odlišné skutkové podstaty, zejména z hlediska nebezpečnosti, jejich shrnutí do jedné hlavy je vysvětleno tím, že se jedná o různé zbraně vnitřních i vnějších nepřátel republiky a jakékoliv skupiny, které mají za cíl například velezradu, nevzniknou bez vytvoření společného podhoubí právě formou verbálních deliktů proti republice, rozdmýchávání náboženských či jiných nesnášenlivostí anebo útoky na spojence. Tyto méně závažné delikty nelze vnímat jednotlivě, ale jako něco, co plodí delikty vážnější a jako takové si zaslouží být potřeny.¹¹⁶

Do jednání proti republice patří dle trestního zákona č. 86/50 Sb. velezrada¹¹⁷, sdužování proti republice¹¹⁸, pobuřování proti republice¹¹⁹, podpora a propagace fašismu¹²⁰ a sabotáž¹²¹.

Ustanovení o **velezradě** (§ 78) chrání základy republiky proti nejnebezpečnějším útokům, tedy proti útokům na jejich přímou existenci a stíhá pokus o zničení či rozvrácení těchto základů či spolčení, které k takovýmto pokusům směřuje v budoucnosti. Nalezneme zde pokus o zničení samostatnosti nebo ústavní jednoty republiky, odtržení části území republiky od jeho zbytku, zničení nebo rozvrácení ústavou zaručeného lidově demokratického státního zřízení nebo společenského řádu republiky, násilím nebo výhrůžkou násilím znemožnění ústavní činnosti prezidenta nebo jeho náměstka, zákonodárního sboru, vlády nebo sboru pověřenců. Za taková jednání náleží pachateli trest odnětí svobody na deset až dvacet pět let, případně na doživotí. Stejný trest náleží tomu, kdo se za tímto účelem s

¹¹⁵VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 623

¹¹⁶VIESKA, Juraj. *Ochrana lidově demokratické republiky*. Praha: Orbis. 1951. s. 9-10

¹¹⁷ § 78

¹¹⁸ §§ 79, 80

¹¹⁹ §§ 81, 82

¹²⁰ § 83

¹²¹ §§ 84, 85

někým spolčí nebo vejde ve styk s cizí mocí nebo cizími činiteli. K trestu smrti je pachatel odsouzen, spáchal-li uvedený čin za stavu zvýšeného ohrožení vlasti, intenzitou dostačující ke značnému ohrožení ústavou zaručených základů republiky, došlo skutečně ke znemožnění ústavní činnosti výše vyjmenovaných veřejných činitelů, je-li k takovému činu použito ozbrojených jednotek nebo shromáždění zbraní. Vedlejším trestem potom může být ztráta státního občanství nebo propadnutí jmění.

Sdružování proti republice (§ 79-80) postihuje spolčení se a činnost organizací směřujících ne ke zničení či rozvrácení základů republiky, ale jen k oslabení, narušení vážnosti lidově demokratické republiky a k vytvoření propasti mezi touto republikou a jejím lidem. Konečným účelem činnosti pachatelů je samotná činnost (podvrácení) i výsledek (propast mezi lidem a republikou, případně jiná újma).¹²² Takové spolčení je spojení aspoň dvou osob spočívající v dohodě anebo v jednání v součinnosti, výslovně nebo mlčky, k činnosti směřující k témuž zakázanému cíli¹²³. Trestané je odnětím svobody na tři měsíce až pět bez možnosti udělení podmíněného trestu. Organizace je potom sdružení, kde najdeme určitou plánovitost a soustavnost (schůze, dělení funkcí, příspěvky atp). Jakákoliv participace (založení, účast, materiální podpora)¹²⁴ na akcích organizace založené za tímto účelem je důvodem pro trest dle tohoto ustanovení. Trestem za takové jednání je odnětí svobody na jeden rok až pět let, případně pět až deset za tento čin v době zvýšeného ohrožení vlasti nebo za okolností zvláště přitěžujících.

Pobuřování proti republice (§ 81-82) označuje za trestné pronášení či umožnění projevů, které směřují k vyvolávání škodlivé a lidově demokratickým základům republiky nepřátelské nálady.¹²⁵ Vedle přímého pobuřovatele je stíhán i ten, kdo šíření takového projevu umožňuje nebo usnadňuje. Trestné je i nedbalostní umožnění nebo usnadnění šíření takových projevů (§ 82). Trest za taková jednání je

¹²²VIESKA, Juraj. *Ochrana lidově demokratické republiky*. Praha: Orbis. 1951. s. 20

¹²³§ 79: "...podvracet samostatnost, ústavní jednotu nebo územní celistvost republiky anebo její lidově demokratické státní zřízení nebo společenský řád..."

¹²⁴ § 80: "...Kdo založí organizaci...kdo k organizaci... přistoupí nebo se zúčastní její činnosti, nebo kdo organizaci...nebo její členy podporuje v podvratných snahách..."

¹²⁵§ 81: "Kdo veřejně nebo nejméně dvě osoby pobuřuje proti republice, její samostatnosti, ústavní jednotě nebo územní celistvosti anebo proti jejímu lidově demokratickému státnímu zřízení nebo společenskému řádu, které jsou zaručeny ústavou...."

odnětí svobody na tři měsíce až tři roky, případně pět let za zvýšeného ohrožení vlasti. Jednání dle § 82 je trestán odnětím svobody až na jeden rok.

Podpora a propagace fašismu a podobných hnutí (§ 83) navazuje ve svém smyslu na předchozí ustanovení o pobuřování proti republice v její, naší výstavbě zvláště nepřátelské, formě podpory a propagace fašismu. První odstavec § 83 objasňuje, že se také jedná o podporu a propagaci hnutí fašismu podobné, zejména stran potlačování práv a svobod pracujícího lidu, rasové, náboženské nebo národnostní zášti.¹²⁶ Trestem za takové jednání je potom odnětí svobody na jeden rok až pět let. Spáchá-li tento čin pachatel tiskem, filmem, rozhlasem, nebo jiným podobně účinným způsobem, je odsouzen na pět až deset let odnětí svobody a konečně na deset až dvacet pět let v případě zvýšeného ohrožení vlasti.

Poslední oblast ochrany státu v tomto předpisu-**sabotáž**- najdeme upravenou v § 84 a § 85. Jedná se o útoky, které nedosahují intenzity dle § 78 a směřují proti hospodářským základům republiky a dle § 85 i proti činnosti orgánů republiky. Dle § 84 se jedná zejména o poškození nebo znemožnění využívání národního nebo družstevního majetku s úmyslem omezit nebo ztížit provoz nebo rozvoj státního, národního, komunálního, lidového nebo jiného veřejného podniku nebo provoz důležitého obecně prospěšného zařízení. Za takové jednání náleží trest odnětí svobody na 10 až 25 let a v případě spolčení se za tímto účelem i trest smrti nebo doživotí. Nejprísnejší tresty jsou udělovány také za takové jednání, které vede k ohrožení jednotného hospodářského plánu v důležitém úseku, ohrožení zájmů obrany vlasti, mnoha lidských životů a za jiné zvláště přitěžující okolnosti. § 85 pak pojednává o deliktech spočívajících v porušení nebo neplnění pracovních povinností a jiného jednání v úmyslu mařit nebo ztížit provádění jednotného hospodářského plánu, způsobit poruchu v činnosti úřadu anebo veřejného orgánu nebo podniku. Za takové jednání potom náleží odměna v podobě odnětí svobody na pět až deset let, případně deset až dvacet pět let, spáchá-li tento čin jako člen spolčení, způsobí-li následky ve zvláště důležitém úseku. Smrt nebo doživotí se za takový delikt uděluje v případě značného ohrožení zájmů obrany vlasti, narušení zásobování velké části obyvatelstva, ohrožení života velkého počtu osob nebo se tak stane za zvýšeného

¹²⁶ VIESKA, Juraj. *Ochrana lidové demokratické republiky*. Praha: Orbis. 1951. s. 72

ohrožení vlasti. Smyslem této úpravy sabotáže je ochrana proti vnitřním nepřátelům, kteří, nejčastěji ve spojení se zahraniční mocností, nemají již oporu pro svoji protilidovou činnost v domácích legálních pozicích (zastoupení ve vládě, úřadech, justici, zákonodárném sboru) a tak se musí omezit na násilné narušování výstavby socialismu s podporou masivní špionáže.¹²⁷

Z období právníkové dvouletky máme i další trestněprávní předpisy - trestní zákon správní¹²⁸ a zákon o trestním řízení správním¹²⁹ - kde najdeme úpravu méně společensky nebezpečných deliktů, které byly postihovány správními orgány a ne soudy. Těchto předpisů se využívalo k potírání drobné kriminality, ale také k perzekuci nepohodlných osob a k vyřizování i čistě osobních účtů. V úvodním paragrafu¹³⁰ najdeme informaci (fungující zároveň jako významná interpretační pomůcka), že zákon slouží k ochraně lidově demokratické republiky a její socialistické výstavby, k ochraně zájmů pracujícího lidu a k výchově k dodržování pravidel socialistického soužití. Důvodová zpráva to potom doplňuje informací, že zákon je **namířen proti třídnímu nepříteli** pokoušejícímu se ohrozit nebo jen rušit budovatelské úsilí pracujícího lidu a je používán jako důležitý prostředek pro mobilizaci občanů k boji proti všem nepřátelům cesty k socialismu.

Zákon se dělí na obecnou a zvláštní část, jako přestupky jsou stíhány činy, které nejsou trestné podle trestního zákona soudního. Ke spáchání bylo vyžadováno zavinění nebo nezachování opatrnosti, jakou společnost vyžaduje, což je poměrně vágní definice. Postihován byl pokus, návod i pomoc. Tresty zde nalezneme hlavní (odnětí svobody až na jeden rok, veřejné pokárání a pokuta) a vedlejší, které nebyly uložitelné samostatně (propadnutí jmění, zákaz činnosti, zákaz pobytu, propadnutí věci a uveřejnění nálezu). Narušitelům správního řízení bylo možno ukládat pokuty. Zákon měl postihovat všechny formy nepřátelské činnosti, a proto v čele každé hlavy najdeme ustanovení formulovaná velmi obecně a umožňující stíhat i jednání nepopsaná v jednotlivých skutkových podstatách (které byly také formulovány velmi

¹²⁷ VIESKA, Juraj. *Ochrana lidově demokratické republiky*. Praha: Orbis. 1951. s. 86

¹²⁸ zákon č. 88/1950 Sb.

¹²⁹ zákon č. 89/1950 Sb. trestní řád správní

¹³⁰ § 1 zákona č. 88/1950 Sb.

pružně). První hlava obsahuje ustanovení chránící hospodářské zájmy státu¹³¹, v dalších pak nalezneme ochranu práce, zdraví lidu a zásobování, veřejný pořádek, brannost, kulturní život a občanské soužití pracujících.

Samotná formulace zákonů byla přinejmenším neobratná (kombinace třídnosti, komplexnosti, pružnosti a lidovosti a přístupnosti širokým masám) a v kombinaci s laickým obsazením rozhodovacích orgánů národních výborů (často nebyli znalí ani základních zásad dokazování a obecných procesních postupů), docházelo k mnoha problémům a ke značným rozporům v rozhodovací praxi. Novela z roku 1953 pak národním výborům odebrala právo ukládat některé represivní tresty a tuto pravomoc přenesla na soudy. Místo trestu odnětí svobody byl zaveden trest nápravného opatření.

Dále je třeba vzpomenou zákon č. 63/1956 Sb., který novelizoval trestní zákon z roku 1950¹³². Rušil trest odnětí svobody na doživotí a zavedl trest odnětí svobody na 25 let jako alternativu k trestu smrti (i tam, kde doposud zákon počítal pouze s trestem smrti). Dále snižoval trestní sazby, rozšiřoval možnost podmíněčného odsouzení a zavedl institut upuštění od potrestání. Zavedl také nové skutkové podstaty (spekulace, příživnictví, teror, výtržnictví a další).¹³³

Trestní zákon správní z roku 1950¹³⁴ se nepovedlo novelizovat tak, aby došlo ke sladění jeho fungování s aktuálními požadavky na národní výbory, tedy na uplatnění především jejich výchovné a organizátorské funkce. Byl proto přijat přestupkový zákon¹³⁵. Přestupkem dle něj bylo zaviněné jednání, uvedené v přestupkovém zákoně, zaviněné porušení povinnosti stanovené jiným právním předpisem, narušující plnění úkolů státní správy, rušící veřejný pořádek nebo socialistické soužití občanů a nešlo-li o provinění nebo trestný čin. Národní výbor tam, kde nepůsobil místní lidový soud, byl příslušný projednávat i provinění dle

¹³¹ § 34 zákona č. 88/1950 Sb.

¹³² zákon č. 85/1950 Sb.

¹³³ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 624-626

¹³⁴ č. 88/1950 Sb.

¹³⁵ č. 60/1961 Sb. o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku

přestupkového zákona a tento proto obsahoval ustanovení zákona o místních lidových soudech, kde se nalézaly skutkové podstaty jednotlivých provinění.¹³⁶

Na začátku 60. let, v souvislosti s proklamovaným vybudováním socialistické společnosti a odstraněním třídních rozdílů, existovala politická vůle znova upravit předpisy trestního práva a napravit tak nedostatky kodifikací z roku 1950. Tyto předpisy byly nahrazeny trestním zákonem¹³⁷ a trestním řádem¹³⁸ z roku 1961. K nepříznivému ovlivnění dřívějšího boje proti zločinným útokům třídního nepřítele došlo v souvislosti s následky existence kultu osobnosti (zejména s odkazem na nesprávně užívanou údajnou Stalinovu tezi o neustálém zostřování třídního boje) a vytvářením atmosféry strachu, nedůvěry, podezřavosti a zejména k přeceňování společenské nebezpečnosti některých útoků i proti republice a důsledkem toho všeho bylo zvýšené porušování socialistické zákonnosti.¹³⁹ Nově všechny zákonem chráněné zájmy, kam se řadila i ochrana práv a oprávněných zájmů občanů, tvořily dle tohoto předpisu jeden nedělitelný celek a žádný z nich nebyl nadřazován ostatním. Jako účel trestního zákona také již nebylo zdůrazněné zneškodnění třídního nepřítele. Došlo ke snížení trestních sazeb, trest odnětí svobody mohl být udělen maximálně na 15 let a trest smrti se stal velmi výjimečným. Častěji se také užívalo podmíněčného odsouzení a podmíněčného propuštění. Došlo ke stanovení kritéria pro určení společenské nebezpečnosti trestného činu. Došlo ovšem také k uchování převážně represivního charakteru trestního práva. Tresty zůstávají často poměrně vysoké s množstvím disproporcí (například je mnohem přísněji chráněn majetek v socialistickém vlastnictví než ve vlastnictví soukromém). Poměrně široké formulace skutkových podstat najdeme nadále například u rozvracení republiky a maření úředního rozhodnutí.¹⁴⁰

¹³⁶VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 628

¹³⁷zákon č. 140/1961 Sb.

¹³⁸zákon č. 141/1961 Sb.

¹³⁹SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Československé trestní právo*. Svazek II. zvláštní část. Praha: ORBIS. 1964. s. 14

¹⁴⁰VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 628

Ochranu státu najdeme ve **zvláštní části (část druhá trestního zákona z 29. listopadu 1961¹⁴¹) hlavě první**. Tato hlava se dělí na **tři oddíly**.

V prvním oddílu nalezneme trestné činy proti základům republiky, kterými jsou myšleny základy zakotvené v ústavě a zejména pak socialistické společenské a státní zřízení.¹⁴² Patří sem **vlastizrada** (§ 91¹⁴³), **rozvracení republiky** (§ 92, kde najdeme účast na násilných akcích nebo hromadných nepokojů nebo provádění jiné zvláště nebezpečné činnosti s úmyslem rozvrátit socialistické společenské a státní zřízení, územní celistvost nebo obranyschopnost republiky anebo zničit její samostatnost. Tento úmysl rozvracet směřuje zejména k nahrazení socialistického zřízení jiným, které je v rozporu se zásadami socialismu, k oslabení státního aparátu, diskreditování národních výborů a k odstranění revolučních vymožeností pracujícího lidu), **teror** (§ 93 a 94, který nám říká, že se jedná o usmrcení nebo pokus o usmrcení jiného v úmyslu poškodit socialistické společenství a zejména v úmyslu svým činem vyvolat strach u reprezentantů státní správy). Dále sem patří **záškodnictví** (§95 a 96), **sabotáž** (§ 97), **podvracení republiky** (§ 98), **poškození světové socialistické soustavy** (§ 99), **pobuřování** (§ 100), **zneužívání náboženské funkce** (§ 101), **hanobení republiky a jejího představitele** (§ 102 - 104).

Oddíl druhý potom obsahuje trestné činy proti bezpečnosti republiky, kde najdeme **vyzvědačství** (§ 105), **ohrožení státního tajemství** (§ 106-107), **vyzvědačství a ohrožení státního tajemství ke škodě světové socialistické soustavy** (§ 108), **opuštění republiky** (§ 109), **vniknutí na území republiky** (§110¹⁴⁴), **porušování předpisů o mezinárodních letech** (§ 111¹⁴⁵), **poškození zájmů republiky v cizině** (§ 112).

¹⁴¹č. 140 Sb

¹⁴²TOLAR, Jan. *Trestní zákon a předpisy související*. III. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: PANORAMA. 1985. s 152

¹⁴³ § 91: "...občan, který ve spojení s cizí mocí nebo cizím činitelem spáchá trestný čin rozvracení republiky, teroru, záškodnictví nebí špionáže, bude potrestán odnětím svobody na dvanáct až patnáct let nebo trestem smrti."

¹⁴⁴ § 110: "Kdo nejso československým občanem vnikne na území republiky, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta."

¹⁴⁵ § 111: "Kdo poruší předpisy o mezinárodních letech, zejména tím, že vnikne letadlem na území republiky, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let nebo peněžitým trestem."

Konečně, ve třetím oddílu nalezneme trestné činy proti obraně vlasti reprezentované spoluprací s nepřítelem¹⁴⁶ (kterým se myslí zejména stát napadnuvší ČSSR, vyhlásivší republiku válku, popřípadě ozbrojené síly, které vnikly na území ČSSR), válečnou zradou (§ 114¹⁴⁷) a službou v cizím vojsku (§ 115).

Trestněprávní předpisy se dočkaly řady novinek i v letech následujících. Zmínil bych novelizaci trestního zákona z roku 1956¹⁴⁸, kde se zpřísnil postih za opuštění republiky. Zákon č. 58/1965 zpříšňoval postih rozmáhající se recidivy drobné kriminality (výtržnost, násilnost, příživnictví, drobné pomlouvání) a rozhodování o opakovaně spáchaných drobných deliktech bylo tímto předpisem přeneseno na okresní soudy místo místních lidových soudů. Relativně významným předpisem také byl zákon o přečinech¹⁴⁹, vydaný v souvislosti s postupující normalizací. Zavedení kategorie přečinu bylo zdůvodněno poklesem občanské kázně, která nepříznivě ovlivnila hospodářskou situaci státu, rozšířením nešvarů narušujících plynulé zásobování trhu a zveličujících nedostatek zboží. Zákon byl přijat také z důvodu končící platnosti opatření předsednictva Federálního shromáždění (č. 99/1969 Sb. o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku), které reagovalo na demonstrace 21. srpna 1969. Fakticky ale docházelo k postihování jednání shodného s přestupky či proviněními, ale považovaného za více společensky nebezpečné, vzhledem k okolnostem, které takové jednání doprovázely. §1 stanovil, že za přečin se považuje zaviněné společensky nebezpečné jednání, jehož znaky najdeme uvedené v zákoně o přečinech a který nedosahuje stupně nebezpečnosti trestného činu. Stojí na pomezí přestupku a trestného činu. Rozhodování o přečinech náleželo zpravidla samosoudcům a bylo pro něj zavedeno specifické přípravné řízení (objasňování), které mělo urychlit postoupení případu soudu.

Po listopadu 1989 došlo k celé řadě komplexních změn na poli trestního práva. V roce 1990 byly přijaty novelizace trestního zákona, trestního řádu a zákona o výkonu trestu. Trest smrti byl zrušen, ideologizovaná ustanovení taktéž, všechny

¹⁴⁶ § 113

¹⁴⁷ § 114: "Československý občan, který za branné pohotovosti státu koná službu v nepřátelském vojsku nebo v nepřátelském ozbrojeném sboru, bude potrestán odnětím svobody na deset až patnáct let nebo trestem smrti."

¹⁴⁸ č. 56/1965 Sb.

¹⁴⁹ zákon č. 150/1969

druhy vlastnictví dostaly stejný stupeň ochrany, zásahy do občanských práv v rámci trestního řízení byly omezeny a zákonem č. 175/1990 Sb. byl zrušen zákon o přečinech.¹⁵⁰

¹⁵⁰VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. s. 630-631

Závěr

Pojem státu a jeho ochrany doznal v průběhu dějin mnoha změn. Měnilo se politické uspořádání od kmenového společenství starověku, sjednoceného příbuzenstvím, až po současnou demokratickou společnost, která je maximálně diverzifikovaná a téměř jediným jednotícím znakem je u ní státní příslušnost různě nábožensky, politicky a kulturně smýšlejících jedinců. Jak docházelo ke změnám těchto pojících znaků, měnila se i jejich ochrana, kterou lze považovat za ochranu státu. Tato práce se zabývá zejména trestněprávním rozměrem této ochrany.

V prvopočátcích je chráněn zejména panovník coby osoba sdružující pod svojí nadvládou územní celky považované za jeden státní útvar a jeho výkonné orgány, dále náboženství coby politicky nezbytný prvek tvořící oporu panovníka proti hrozící opozici nižších pánů a nakonec feudální vlastnictví, protože právy nad pozemky panovník odměňoval a zavazoval k další službě své poddané.

Ochrana panovníka je posléze rozšířena i na jeho čest a čest jeho rodiny a postupně dochází k odstranění náboženství z čelních příček žebříčku priorit státu, které si zaslouží nejpřísnější ochranu. Tam je postupně nahrazují ekonomické zájmy země.

Spolu s koncem monarchie dojde nezvratně i k nahrazení osoby panovníka demokraticky voleným představitelem, který ale požívá téměř stejné ochrany, jako jeho nedemokratický předchůdce. Trestní ochrana státu se realizuje i proti dříve méně rozšířeným formám útoků (například tiskem). Zakázáno je také rozdmýchávání politické a náboženské nesnášenlivosti a diskriminace. Práva občana jsou už v mnohých případech stavěna na stejnou úroveň jako práva státu a stejně tak jsou chráněna. Mnohonárodnostní stát má ale také zcela nové problémy a o své území bojuje i nedemokratickými prostředky.

Od konce 30. let 20. století dojde k úpadku demokracie a návratu extrémně tvrdých represí za útoky proti státnímu zřízení, zejména v době války. Poválečná doba a s ní spojené budování socialismu a nesmiřitelný boj proti třídním nepřítelům

na tuto tradici navazuje se všemi negativními jevy. Na prvním místě najdeme ochranu socialistického zřízení, kolektivního vlastnictví, míru a práva občana jsou nadále chráněna méně než práva státu. Opět zde ale můžeme vyzorovat postupné uvolňování předpisů, které vede ke zmírnění represí, posunu směrem k ochraně soukromých práv jednotlivců a ústupu od ideologického rozměru trestního práva a ochrany, kterou poskytuje státu.

To nás přivádí do současného stavu - demokracie, kde již stát nepovažuje za svoji prioritu ideologickou a náboženskou jednotu společnosti, ale jeho prvořadým úkolem je poskytnout a zajistit všem obyvatelům země nerušený výkon jejich práv a zájmů s co nejmenšími zásahy ze strany veřejné moci.

Resumé

This thesis deals with state protection in Austrian and Czechoslovakian penal law of 19th and 20th century.

It describes development in protected matters, which can be considered vital for existence of an actual state. It should as well provide a short insight to most important penal law codes issued during our country's history and specifically to provisions concerning the state protection.

State protection consists of, in relation to different historical periods, protection of monarch himself, his loyal servants distributing his will with force and authority, state-unifying religion, feudal property, economical values (represented by financial stability for example), national values, cultural purity and monarchs honor. Or it can lately consist of national cultural ideology (as it was after the war), national property and of actually destructing ideological enemies within own borders.

There were waves of strict policy, waves of loose policy and it all led to a present state, where we, citizens, are protected no less than state itself. Our rights can be suppressed, but not taken away completely in the name of something greater than the good being of the whole community we take part in. Each individual has the same value in the eyes of penal law of modern state.

Seznam použité literatury a pramenů

Literatura

ADAMOVIÁ, Karolína, *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. Přehled vybraných otázek. 1. Vydání. Praha: C.H.Beck 2000. ISBN 80-7179-282-9

ADAMOVIÁ, Karolína, Soukup L., *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. ISBN 80-86898-04-0

JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*, 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-251-6

KLAS, J. NOVOTNÝ, J. *Důchodkové a trestní předpisy pro orgány finanční správy (Klasův diář)*. IX., úplně přepracované a rozšířené vydání. Praha: J. Klas. 1933

MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-433-1

MALÝ K. *Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989

MILOTA, Albert. *Ochrana republiky*. In: Slovník veřejného práva československého. Svazek II. s. 1132-1140. Reprint původního vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA. 2000. ISBN 80-902752-6-5

MIŘIČKA, August. *Poznámky k zákonu na ochranu republiky*. In: Právník 1923. Ročník 62. Sešit V.

SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Československé trestní právo*. Svazek II. zvláštní část. Praha: ORBIS. 1964

SOUKUP L. *Trestní právo*. In Skřejpková, P. (ed.). *Antologie československé právní vědy v letech 1918 – 1939*. Praha: Linde, 2009 ISBN 978-80-7201-750-8

ŠOLLE, Václav. *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. In: Sborník archivních prací. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra 12, č. 1. 1962.

TAUCHEN, Jaromír. *Trestní právo v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Protektorát Čechy a Morava - Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Ostrava: Key publishing. 2010. ISBN 978-80-7418-052-1

TOLAR, Jan. *Trestní zákon a předpisy související*. III. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: PANORAMA. 1985

VIESKA, Juraj. *Ochrana lidově demokratické republiky*. Praha: Orbis. 1951

VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993

VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010 ISBN 978-80-7380-257-8

Předpisy

Zákon na ochranu republiky (č. 50/1923 Sb. z. a n.)

Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích (č. 117/1852 ř.z.)

Trestní zákon (č. 86/1950 Sb.)